

eifl EIFL Handbook on copyright and related issues for
libraries

EIFL - Електронна информация за библиотеките

**НАРЪЧНИК ПО АВТОРСКО ПРАВО И СРОДНИ ПРОБЛЕМИ ЗА
БИБЛИОТЕКИТЕ**

*Изданието е спонсорирано от програмата на ЮНЕСКО „Информация
за всички“*

Превод: Полина Костова

Съдържание

ПРЕДГОВОР

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АВТОРСКОТО ПРАВО И
ДОГОВОРНОТО ПРАВО**

**МЕРКИ ЗА ТЕХНОЛОГИЧНА ЗАЩИТА – ТРОЙНАТА „КЛЮЧАЛКА“
АВТОРСКИТЕ ПРАВА, ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ЗАЩИТАТА И
ОБЩЕСТВЕНТО ДОСТОЯНИЕ**

ИЗКЛЮЧЕНИЯ И ОГРАНИЧЕНИЯ НА АВТОРСКОТО ПРАВО

ЗАДЪЛЖИТЕЛЕН ДЕПОЗИТ

ОСИРОТЕЛИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

УПРАВЛЕНИЕ НА КОЛЕКТИВНИ ПРАВА

ПРАВО НА ОБЩЕСТВЕНО ЗАЕМАНЕ

ПРАВО ВЪРХУ БАЗИ ДАННИ – ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЕКСПЕРИМЕНТ

**КРИЕЙТИВ КОМЪНС: ДОГОВОР ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА „ОТВОРЕНО
СЪДЪРЖАНИЕ“**

ОТВОРЕН ДОСТЪП И ОБМЕН НА НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ

АВТОРСКИ ПРАВА И ТЪРГОВСКИ СПОРАЗУМЕНИЯ
СЪЗДАВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНИ ПОЛИТИКИ: ПРОГРАМА ЗА
РАЗВИТИЕ НА СОИС
СЪЗДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНИ ПОЛИТИКИ: ЗАСТЪПНИЧЕСТВО ЗА
СПРАВЕДЛИВИ АВТОРСКИ ПРАВА

ПРЕДГОВОР

Днес живеем в научно общество. Знанието подпомага хората в тяхното всекидневие и улеснява доброто управление и развитието на демократични общества. Познаването на гражданските права, добрата информираност за здравословно състояние или достъпът до най-актуалната информация, свързана с пътуване, метеорологични условия или свободно време дава възможност на хората да поемат контрол, да вземат информирани решения и да упражняват правото си на избор. Знанието насърчава нововъведенията, творческите способности и конкурентната икономика.

Библиотеките организират, събират и съхраняват всички видове информация, знание, културни и образователни ресурси с цел да ги направят достъпни за посетителите и за широката общественост – днес и в бъдеще. Информационните технологии предлагат на библиотеките възможност да развиват и подобряват новаторски услуги и да служат на обществото ни по нов начин. Източниците, доскоро достъпни единствено за тези, които могат да отидат до библиотеката, днес могат да бъдат използвани по електронен път от потребителите, намиращи се в отдалечени региони. Учените и студентите могат да се възползват от достъп до академична и изследователска информация от най-висок клас. Чрез дигитализирането на своите колекции библиотеките ги отварят за света.

Препятствията към достъпа до знание са труднопреодолими, особено за развиващите се страни и страните в преход. Финансови, технологични и правни прегради възпрепятстват развитието на научното общество с всичките му предимства. Това е наръчник и практическо ръководство по актуални правни теми, отнасящи се до информационната дейност на библиотеките в бързо развиващата се цифрова реалност. Широкият обхват на темите илюстрира сложността на света, в който работи дигиталният библиотекар.

Библиотекарите следва да познават ключовите въпроси, за да може библиотечната общност да защитава позициите си и да продължава да изпълнява своята мисия в цифровата епоха. Всяка тема е разгледана накратко в отделна глава; отбелязани са основните аспекти на библиотечните политики и накрая за допълнително четене са предложени линкове към публикувани библиотечни политики и позиции, свързани с обсъждания проблем.

ЕИБ (Electronic Information for Libraries – Електронна информация за библиотеки) изразява своята благодарност за редакцията и критическия поглед на: Хералд фон Хийлкрон (Дания), Дик Кауа (ЕИБ-IP Уганда), Ян Ковашик (ЕИБ-IP Словакия) и Мелиса Хагеман (САЩ) за рецензирането на *Свободният достъп до академичен обмен на информация*. Редакционната политика, както и възможни грешки и неточности, са по вина на ЕИБ.

Надяваме се, че този наръчник ще ви бъде полезен. Ако е така, молим ви да го споделяте, разпространявате, превеждате, както и да го надграждате!

*Тереза Хакет
Декември, 2006*

Допълнение

Добавени са новите раздели „Изключения и ограничения на авторското право“ и „Задължителен депозит“. Разделите „Осиротели произведения“, „Отворен достъп до академичен обмен на информация“ и „Изграждане на международни политики: Програма за развитие за СОИС (Световна организация за интелектуална собственост)“ са обновени. Изказваме благодарност на Барбара Стратън, Ирина Кучма (Украйна) и Мелиса Хагеман (САЩ) за преглеждането на „Отворен достъп“.

(Октомври, 2009)

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АВТОРСКОТО ПРАВО И ДОГОВОРНОТО ПРАВО

Авторско право и договорно право

Законът е набор от правила с юридическа сила, чрез които се управлява обществото. При тяхното създаване те обикновено се дебатира в Народното

събрание, при което се дава възможност на заинтересованите страни да представят своите идеи. Законът за авторското право трябва да отразява равновесието между правата на носителите на авторско право и специфичните ползватели на защитени от авторско право материали като частните лица и библиотеките. В този смисъл, той може да съдържа специални раздели, които да позволяват на библиотеките да поемат задълженията си по опазване и съхранение или честно използване на материалите в техните колекции. Печатните материали като книги, списания, брошури и пр. обикновено са под закрилата на Закона за авторско право. Така че библиотеката е наясно, че когато купува книга, за нея важат разпоредбите на националния Закон за авторското право.

Договорът, от друга страна, е частно, законообвързващо споразумение между две или повече страни, които са свободни да договарят помежду си сроковете и условията. Договорът за използване (license)¹, който най-често попада под регулацията на Договорното право, е официално пълномощие да се направи нещо, което в друг случай би било незаконно. Договорите за използване влизат в широка употреба като средство за контролиране на достъпа и използването на електронни продукти като софтуер, компютърни игри, филми и музика онлайн и бази данни. Това означава, че по-голяма част от електронните материали, закупени от библиотеката, са предмет на договор за използване.

Съществуват различни видове подобни договори за използване: „shrink-wrap license“ – споразумението влиза в сила след отваряне на опаковката – един от най-често използваните договори за използване на материали, които се закупуват в готов вид и не подлежат на персонализация, например софтуер или компютърни игри на CD/DVD; „click-wrap license“ – съгласие чрез клик е потребителски договор за използване, отнасящ се до съдържание, свалено от уебсайт, където условията на споразумението се приемат чрез следване на процедурата „кликнете, за да приемете“. И двата вида договори обикновено не подлежат на преговаряне, т.е. потребителят трябва да се съгласи с условията, предоставени от правноносителя, за да може да използва продукта. (В замяна е

¹ На страницата на проекта Криейтив комънс България е публикувано подробно обяснение за избора на термина „договор за използване“ пред „лиценз“ при официалното локализиране на проекта в страната - <http://cc.isoc.bg/?p=36>. „Договор за ползване“ е възприетият български термин, отразяващ специфичните правни характеристики на разглежданите споразумения. (Бел. прев.)

възможно да съществуват законови мерки, които да защитават потребителите от съгласяване с несправедливи условия в подобни споразумения).

Макар библиотеките да притежават и готови електронни продукти, неподлежащи на персонализация, най-съществен дял от електронните ресурси в техните колекции представляват бази данни, електронни списания, книги и вестници и т.н., закупени чрез търговски доставчик. Всички те обикновено са предмет на споразумение с правноносителя (най-често това е издателят), който предоставя на библиотеката стандартния си договор за използване. За разлика от готовите продукти, описани по-горе, важно е да се отбележи, че това е покана от страна на издателя за договаряне на условията и сроковете, при които продуктът може да бъде използван. Библиотекарят трябва да прочете внимателно споразумението, да внесе поправки, както счита за правилно и да го върне на издателя. С други думи, библиотекарят трябва да договори условията с издателя. Това невинаги е лесно, но е от особено значение, защото пренебрегването или неразбирането на условията вероятно няма да спре тяхното прилагане и библиотеката може да се окаже обвързана с тях.

Практика

Прилагането на договори за използване на електронни продукти поражда редица нови въпроси за библиотеките:

- Договорното право обикновено взема превес над авторското, така че всички условия в договора за ползване, с които се съгласи библиотеката, влизат в сила, независимо от разпоредбите на Закона за авторско право.
- Страните по споразумението за използване, в този случай библиотеката и издателят, са свободни да договорят условията в него. Това ще рече, че библиотеката може да издейства допълнителни клаузи, надминаващи разпоредбите на Закона за авторско право или напротив, може да се откаже от предоставените ѝ по същия закон права.
- Въпреки това, принципът за „свобода на договора“ (“freedom of contract”) често поставя библиотеките в неизгодно положение. На първо място, позицията на двете страни не е равностойна, защото издателят притежава изключително, монополно право върху материала. Издателствата, които най-често са международни, могат

да си позволят да наемат адвокати, които да оформят примерно споразумение, написано твърде специфично и обикновено на английски език. Лицензът най-често се съобразява със законодателство на страната, което е по-изгодно за издателя, а не с това, на чиято територия се намира библиотеката.

- Библиотеката и нейните потребители имат почти неограничен достъп до печатни материали. Правноносителят не налага ограничения за срока, в който библиотеката може да съхранява даден документ или за времето, в което потребителят може да я чете, след като я е заел. Ако библиотеката прекъсне своя абонамент за дадено списание, тя може да задържи предишните броеве и в бъдеще. Различното при договора за използване е, че той обикновено предоставя достъп до електронния материал за определен период от време и по уточнените в него условия. Това значи, че библиотеката трябва да договоря всяко използване на съответния ресурс.

В отговор библиотеките започват да си сътрудничат, за да увеличат влиянието си при преговори и за да споделят знанието и разходите, обединявайки се в консорциуми. Освен договарянето на цената и условията за ползване на електронните ресурси, консорциумите в много страни започват да осигуряват други програми и услуги като обучения, електронни портали и напътствия при подобряването на дигитални библиотеки. Нарасналата достъпност на цифровите материали, намиращи се в мрежата в края на 90^{-те} години доведе до създаването на консорциума EiFL - ЕИБ с цел преговаряне на условия по договори за използване на различни материали и подкрепа за израстването и развитието на библиотечни консорциуми в развиващите се страни и страните в преход. Консорциумите могат да бъдат национални, например Националният електронно-информационен консорциум на Русия (NEICON), регионални като американската мрежа NELINET, или да представляват сродни по вид библиотеки като университетските, например Коалиция на Южноафриканските библиотечни консорциуми (COSALC).

Един от резултатите бе разработването на примерни договори за използване, в които са заложили приемливи условия за библиотеките или консорциумите. Някои от тези модели бяха разработени съвместно между издатели и библиотекари, така че да се улесни процесът по договаряне.

Съществуват примерни договори за най-различни ползватели – самостоятелни академични институции, академични консорциуми, обществени или специализирани библиотеки. Много от тях са достъпни онлайн и са добра отправна точка за всякакви преговори.

Библиотечна политика

Задължение на библиотекарите е да се погрижат договорът за използване да съдържа всички изисквания на библиотеката и да удовлетворява потребителите ѝ, независимо дали те я участник в консорциум или прави самостоятелен абонамент за ресурси. Условието по договора не трябва да затрудняват библиотеката в изпълнението на нейните основни задължения.

- Библиотеката трябва да се погрижи да получи най-доброто споразумение за своите потребители по отношение на условия и достъпност, както и за своите финанси по отношение на цената.
- Библиотеката трябва да е сигурна, че разбира и може да изпълни условията по всеки договор за използване, който разписва. При съмнение трябва да се потърси съвет.
- Библиотеката трябва да обмисли включването си или формирането на консорциум за договаряне на по-добри споразумения и да помогне в обучението, управлението на електронни ресурси, събирането на средства и пр.

Накратко, една библиотека трябва да избягва договори за използване, които:

- не са съобразени със законодателството на страната, в която се намира институцията;
- не спазват постановените от закона правила за използване на материали, защитени от авторско право;
- не предоставят непрекъснат достъп до лицензирания материал, за който е заплатено;
- не включват гаранция за права на интелектуалната собственост, както и клауза за освобождаване от отговорност срещу претенции;
- държат библиотеката отговорна за всяко правонарушение, извършено от упълномощени потребители;
- имат клауза, непозволяваща прекратяване на споразумението;

- имат клауза, непозволяваща поверителност;
- имат клаузи, които ги обвързват със задължения за лоялност към издателя;
- имат клаузи с неясни времеви параметри;
- не предлагат такси за използване, които включват всички разходи (all inclusive).

Източник: [Licensing Digital Resources: How to avoid the legal pitfalls \[PDF\]](#)

Позиции на библиотеките

[EBLIDA Position on User Rights in Electronic Publications \(July 1998\) \[PDF\]](#)

[ICOLC Statement of Current Perspective and Preferred Practices for the Selection and Purchase of Electronic Information \(1998\)](#)

[IFLA Licensing Principles \(2001\)](#)

Примерни споразумения и ресурси

[EIFL model licences](#)

[EIFL resources for consortium building](#)

[Liblicense Standard Licensing Agreement](#)

[UK JISC model licence](#)

[Model standard licenses for use by publishers, librarians and subscription agents](#)

(Декември 2006)

МЕРКИ ЗА ТЕХНОЛОГИЧНА ЗАЩИТА – ТРОЙНАТА „КЛЮЧАЛКА“

Какво означава мерки за технологична защита (МТЗ)?

Мерките за технологична защита (МТЗ) служат за контролиране на достъпа и използването на цифрово съдържание чрез технологични средства, например чрез хардуер или софтуер или с комбинация от двете. Най-честото предназначение на МТЗ-тата е да предотвратяват или ограничават размножаването. Тези мерки съществуват в най-различни форми, например DVD устройство, което не чете DVD-та, закупени в друга част от света, заради регионалното им кодиране или невъзможност за прехвърляне на законно закупена музика на чуждо mp3 устройство. Управление на цифровите права (УЦП) често се използва като синоним на мерките за технологична защита, макар да са възможни различия в определенията им.

Библиотекари и други потребители започват да им обръщат внимание, когато Мерките за технологична защита получават своето законова опека с Договора на WIPO (World Intellectual Property Organization = Световна организация за интелектуална собственост) за авторското право (ДАП). Това означава, че вече съществуват международни договорни условия, които правят незаконно заобикалянето на МТЗ-та, „използвани от авторите във връзка с упражняването на техните права“ Условието против заобикаляне се включват в националното законодателство на страните, разписали ДАП. Сред първите, които постъпват така, са САЩ със своя Закон за авторското право в цифровата епоха (Digital Millennium Copyright Act) от 1998 г., следван от Европейската директива за авторските права (European Copyright Directive) 2001 г. И двете приложения стриктно следват постановленията на ДАП. Заобикалянето е незаконно, независимо от целта си. В САЩ нарушителите са субекти, както на граждански, така и на наказателни санкции.

Това значи, че правноносителите получават нов инструмент, чрез който да упражняват авторските си права. Чрез технологиите те могат да определят правилата, по които се достига и използва електронно съдържание, като ефективно се заобикаля Закона за авторското право, както и всички положения, съществуващи в полза на потребителите като например изключения и ограничения. Заедно с преобладаващата употреба на договорите за използване като средство за контрол над достъпа до цифрово съдържание и тенденцията да надхвърлят правомощията на Закона за авторско право, правноносителите заемат много силна позиция в цифровия свят, поставяйки потребителите в „тройна ключалка“ (Виж също **Взаимоотношения между авторското право и Договорното право: Електронни ресурси и библиотечни консорциуми**)

Сред застъпниците на потреблението съществува широко разпространено притеснение, че докато МТЗ/УЦП не могат да се справят с размножаването с търговска цел, те без проблем печат на използването им от потребителите, включително при обичайни операции като форматиране или настройване на часа. Потребителският избор може да се раздели на различни ценови модели в зависимост от ограничената функционалност срещу по-голямо разнообразие. МТЗ-тата блокират и помощните програми, подпомагащи хората с увреждания. Липсата на оперативна съвместимост, като ограничаването на

потребителите в една платформа, може да доведе до неконкурентно поведение, ценова дискриминация и сегментиране на пазара. Опасения за поверителността и сигурността се пораждат след позорната история с руткитът² на Sony, която гръмва през ноември, 2005 г. Sony BMG Music Entertainment започва разпространението на музикални дискове със защита от размножаване, които тайно инсталират руткит (използван често от програми със зловреден код) на компютрите на своите потребители. Софтуерният инструмент се зарежда без знанието или съгласието на собственика на компютъра и създава сериозен пробив в сигурността на операционната система, оставяйки я податлива на вируси. Отзвукът е толкова силен, че Sony са принудени да изтеглят защитените дискове от магазините наред особено доходоносния Коледен сезон. Преди това обаче са заразени повече от половин милион системи в световен мащаб, следвани от порой съдебни иски в САЩ. За потребителите с бърза и устойчива връзка с интернет, които могат безпроблемно да свалят коригиращи програми, това е по-скоро сериозно неудобство. Но в подобна ситуация кой ще поеме разходите на едно основно училище в развиваща се държава за поправката на развалените компютри, които нямат достъп до глобалната мрежа?

Практика

Законодателите са наясно, че подобни съществени условия следва по някакъв начин да бъдат проверявани.

Началникът на Американския регистър на авторските права има властта да създава правила в отговор на предложения, идващи от засегнатите страни. В най-скорошното постановление от м. декември, 2006 г., лица, участващи в незакононарушаващо използване на материали, защитени от авторско право, разделени в 6 категории, не подлежат на законови санкции през следващите 3 години. Тук попадат аудио-визуални материали в треторазрядна образователна библиотека или факултет по медийно образование. Дава се възможност за създаване на интернет архив, който законно да съхранява софтуер и видео игри, както и компютърни програми и видео игри във формати, излезли от употреба.

² Руткит (rootkit) – дигитален инструмент (или набор от инструменти) за скрито превземане и удължаване контрола над дадена компютърна система или програма (Бел. прев.)

Европейското законодателство приема друг подход. Европейската директива за авторско право постановява, че страните членки трябва да си взаимодействат, за да се възползват от определени изключения по отношение на съдържанието, защитено с МТЗ (например библиотеките), а също и да могат по собствена преценка да вземат страна относно други изключения (например за възпроизвеждане за лично ползване). Във всеки случай, тези предпазни мерки не важат при договори за използване от типа "съгласие чрез клик", които оставят потребителя на снизхождението на правоносителя – от него зависи заобикалянето на защитата при онлайн съдържание. Иначе Директивата поощрява правоносителите и потребителите да достигнат до доброволни споразумения – частично решение, което по естествен път облагодетелства по-силната страна.

Американската организация за защита на дигиталните граждански права, Фондация „Електронни граници“ (ФЕГ) дава сведения как постановленията на Закона за авторското право в цифровата епоха против заобикалянето на МТЗ се използват повече за спъване на редица законни дейности, отколкото за предотвратяване нарушаването на авторските права. Това показва как те се използват срещу потребителите, учените и легитимните конкуренти, а не срещу пиратството.

Библиотечна политика

Успехът на информационното общество зависи от достъпността на дигиталното съдържание. Правната защита, осигурена от МТЗ/УЦП, създава конфликт с изключенията от закона. На изслушване на британската Общопартийна парламентарна интернет група (ОПИГ) през 2006 г. Британската библиотека предупреждава, че МТЗ-тата могат „съществено да застрашат дългогодишните и възприети представи за „честна употреба и предимство на библиотеките, както и да подкопаят, дори да попречат на свободния обществен достъп“.

Библиотеките имат редица опасения:

- Не трябва да се пречи на библиотеките да се възползват от законните си права, определени от националния Закон за авторските права. МТЗ-тата не могат да правят разлика между законна и незаконна употреба. Същият защитен механизъм, който контролира възпроизвеждането и предотвратява създаването на незаконни копия на авторски

материали, може да попречи и на студент или читател със зрителни смущения да си направи легитимно копие, съобразено с нормите за честно използване или с изключенията, постановени от закона.

- Дългосрочното опазване и архивиране, съществено за съхраняването на културна идентичност и поддържане разнообразието на народи, езици и култури, не бива да бъде застрашавано от МТЗ/УЦП. Средната годност на една мярка за управление на цифровите права е между 3 и 5 години. Постепенно отпадащите от употреба мерки ще навредят на обществения дигитален архив за в бъдеще, освен ако библиотеките нямат правото да ги заобикалят.
- Всичко, считано за обществено достояние, трябва да бъде защитено. Мерките за технологична защита не спират да съществуват, след като срокът на авторските права изтече, следователно съдържанието ще остане недостъпно, стеснявайки сферата на обществено достояние.

Библиотеките са сериозни противници на постановленията против заобикаляне на МТЗ, които позволяват на правоносителите да погават изключенията и ограниченията в закона за авторско право.

Позиции на библиотеките

[American Library Association, Libraries and Copyright in the Digital Age](#)

[EIFL/IFLA Joint Statement :WIPO SCCR/14, Draft Basic Proposal for the WIPO Treaty on the Protection of Broadcast Organizations, May 2006](#) [PDF]

[IFLA Committee On Copyright And Other Legal Matters \(CLM\), *Limitations And Exceptions...In The Digital Environment: An International Library Perspective*](#)

Вижте още

[Digital Restrictions Management](#)

[Electronic Frontier Foundation \(EFF\), *Digital Rights Management: A failure in the developed world, a danger to the developing world*, Cory Doctorow](#)

[Electronic Frontier Foundation, *Unintended Consequences: Seven Years under the DMCA*, April 2006](#) [PDF]

[eIFL at WIPO International Seminar on Intellectual Property and Development, 2005](#) [PDF]

[European Commission, Directive 2001/29/EC \(copyright Directive\)](#)

[US, Digital Millennium Copyright Act \(1998\)](#)

[World Intellectual Property Organization Copyright Treaty \(WCT\) \(1996\)](#)

(Декември, 2006)

АВТОРСКИТЕ ПРАВА, ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ЗАЩИТАТА И ОБЩЕСТВЕННОТО ДОСТОЯНИЕ

Авторските права и общественото достойние

Авторското право защитава законово създателите на произведения, продукт на „творческа дейност“, като им гарантира изключителните права върху контрола над продукта и използването му от други. Авторът има право да контролира възпроизвеждането (копирането), разпространението на копия, представянето пред публика, излъчването и превеждането на своите творби. Това включва литературни, научни, музикални и художествени произведения. За да подлежи на защита, творбата трябва да бъде оригинална и да бъде „фиксирана“ върху материален носител, например напечатана или записана.

Допълнителен набор от права, известни като сродни права, се прилагат по отношение на звукозаписи (за лицето, отговорно за музикалното споразумение), на филми и видеозаписи (за филмовия продуцент), на излъчването и кабелното предаване (за доставчика на услугата), а в някои страни и по отношение типографското оформление на изданието (за издателя).

Авторското право е икономическо право на собственост или с други думи, не е лично или човешко право. Това значи, че правото може да се прехвърля на трети страни, т.е. автор може да прехвърли авторските си права върху книга, която е написал, на нейния издател, срещу заплащане. Тогава издателят става правноносител и контролира използването на книгата – разпространението и превеждането ѝ. Авторското право също може да бъде унаследено от наследниците на починал автор.

Целта на авторското право е да позволи на създатели и търговци да получат парично възнаграждение за своята работа или за работата на трети лица. Това стимулира по-нататъчно творчество и иновативност, както и развиваща се творческа и културна среда, която облагодетелства обществото. Имено тази цел е изнесена още в заглавието на първия в света закон за авторското право – „Закон за поощрение на ученето“ (1710), известен още като английският „Закон на Ан“ (Statute of Anne). Той разпознава и още един важен

принцип: изключителното право, дадено на създателя, трябва да бъде ограничено във времето (в този случай 14 години от дата на първото публикуване). След изтичането на този период творбата вече не е защитена от авторско право и става обществено достояние.

Сферата на общественото достояние се счита за част от общото културно и интелектуално наследство на човечеството и може да бъде източник на вдъхновение, въображение и открития за създателите. Творбите, които са обществено достояние, не подлежат на никакви забрани и могат свободно да се използват без разрешение за търговски и нетърговски цели. Например, издател може да създаде специални, евтини издания на книга, която е обществено достояние, текстописец може да пародира известна балада, без да се притеснява, че ще бъде съден, учител може да разпространява копия от поема сред своите ученици, библиотека може да дигитализира набор от снимки, обществено достояние, за своята онлайн изложба на местната история.

Времетраене на авторското право

Времетраенето, или срокът на авторското право се удължава много пъти след Закона на Ан. Като международен правен стандарт, посочен в Бернската конвенция (1886), която установява основните правила за национална защита на авторското право, се приема продължителността на живота на автора плюс 50 години от датата на неговата смърт. Този срок е заложен и в по-скорошното Споразумение на Световната търговска организация за търговските аспекти на правата върху интелектуална собственост (WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), съкратено ТРИПС, от 1995 г.

От това основно правило съществуват и изключения за определени категории творби. За филм срокът е 50 години, след като е станал общодостъпен, а в случай, че не е станал общодостъпен – 50 години от създаването му. Същите правила важат и за анонимни произведения, както и за произведения, чийто автори или правноносителите не са физически лица, а например институции или издатели. Срокът на защита на фотографии и творби на приложното изкуство е 25 години от създаването им.

Все пак, Бернската конвенция допуска държавата да увеличи срока на действие от продължителността на живота на автора плюс 50 години, а за членовете на Световната търговска организация, обвързани с ТРИПС, този срок е минимален стандарт, към който всички страни трябва да се придържат.

Повечето държави в света спазват регулациите на Бернската конвенция, но съществуват и немалко, които са избрали да удължат срока на защита на авторските права до продължителността на живота на автора плюс 70 години след смъртта му.

Практика: удължаване срока на защита

Този срок (продължителността на живота на автора плюс 50 години след неговата смърт) заляга и в двете международни договорености, Бернската конвенция и ТРИПС, с цел създаване на справедлив баланс между интересите на авторите и правноносителите и нуждите на обществото. Така на създателите се гарантира монополното право да се издържат от творбите си приживе, както и да облагодетелстват своите наследници, деца и внуци.

Все пак през 90^{-те} години срокът на защита се увеличава с 20 години в много страни – продължителността на живота на автора и още 70 години. Това е подпомогнато от двете най-влиятелни търговски обединения в световен мащаб – Европейският съюз и САЩ – които имат широко икономическо влияние и извън пределите си. През 1993 Европейският съюз (ЕС) „хармонизира“ срока на защита на авторското право и сродните му права, което ще рече, че повечето страни членки били задължени за увеличат времетраенето до продължителността на живота на автора и още 70 години след смъртта му. През 1998 година със Закона за увеличаване срока на авторските права в САЩ защитата се разширява и обхваща всички основни авторски права, а срокът за творби, създадени при служебни правоотношения (сродно право), става 95 години. Тъй като авторското право попада във все по-голяма степен в полето на търговските споразумения, а и при положение, че търговските споразумения между ЕС/САЩ и трети страни изискват удължения срок, тази промяна се отразява на много други страни по света (За повече информация вижте Авторското право и търговските взаимоотношения).

Наблюдатели от цял свят смятат, че животът на автора плюс 70 години е прекомерен срок и че това е отклонение от изначалната цел на авторското право – да поощрява авторството. Важен фактор на съвременната среда, в която се гради политиката, е наличието на големия бизнес и влиянието на т. нар. „индустрия на авторското право“ върху глобалните и националните закони за защита на авторството. В действителност американският закон за увеличаване срока на авторските права (1998) става известен под названието

„Закон за защита на Мики Маус“, докато противниците му, които оспорваха този Закон във Върховния съд на САЩ, възприеха „Освободете мишока“ за свой неофициален лозунг. Авторските права над Мики Маус, Доналд Дък и техните приятели от света на Дисни трябваше да изтекат в края на 90^{-те}, след което героите да станат обществено достояние. Компанията „Уолт Дисни“, която, по ирония на съдбата, е изградена чрез адаптиране на общодостъпни творби като „Снежанка“, хвърли всичките си сили в удължаване срока на защита, за да запази доходоносните си бизнес интереси за още две десетилетия. Резултатът се отрази на десетки хиляди произведения от най-различен вид, които бяха на път да станат обществено достояние в САЩ, но вместо това останаха частна собственост най-рано до 2019 г.

В САЩ удължаването на срока включва със задна дата всички творби, обект на авторското право. Освен тях, в Европа то обхваща дори тези, които са станали обществено достояние през последните 20 години. С други думи, някои общодостъпни творби са защитени наново, което се превръща в неочаквано щастие за наследниците на починали творци. Това довежда до множество дела в Европейския съд, като например спора върху правата над изпълнението на шедьовъра на Пучини – операта „Бохеми“ между издател на музика и един обществено финансиран театър. По този повод се наложи спешно изменение на Закона за авторско право в Ирландия, което да подsigури провеждането на фестивала „Реджойс Дъблин 2004“ така, както е замислен. С него се отбелязва 100-годишнината от Блумсдей – денят, в който Джеймс Джойс завършва своя роман „Одисей“. Авторското право над творбите на Джойс, публикувани приживе, изтича през 1991, 50 години след смъртта му. В продължение на 3 години и половина те са обществено достояние. В резултат от европейското законодателство през 1993 г., авторските права са възстановени до 2011, което ни кара да се запитаме как това поощрява Джеймс Джойс, починал през 1941, да създава нови творби.

Библиотечна политика

Библиотеките отдавна са загрижени за стесняването на сферата на общественото достояние. Общественото достояние е богат източник на съдържание, върху което авторите могат да създават нови творби, но и което позволява на библиотеките да предоставят на обществото свободен достъп до най-значимите световни шедьоври на изкуството и литературата. Тази сфера

обаче, трябва да се захранва и да се предпазва от посегателства. Като пазители на световното културно и научно наследство библиотекарите трябва да бъдат защитници на обществените интереси, да образуват потребителите за важността на общественото достойние и да влияят на хората, отговорни за създаването на политики. Това включва консултации относно скритите разходи на библиотеките за защита на авторските права като допълнителните такси за използване и доставка на документи, цените на книги и списания, разходите за оборудване и продължителния, обезсърчаващ процес по освобождаване от авторските права, както и за ползите от богато разнообразие на общодостъпните произведения за процъфтяването на образованието и обществото.

За развиващите се страни и страните в преход, в които проблемите с достъпа до информация са от определящо значение за напредъка, удължаването на срока означава, че информацията, която традиционно е принадлежала на всички, вече не е колективно притежание, което води до последствия, фатални за образованието и иновативността. Нещо повече - удължаването на срока облагодетелства несъразмерно правноносителите и техните наследници в развитите държави за сметка на потребителите на информация и потенциалните нови създатели в развиващите се страни, в резултат на което информационният поток тече от Север на Юг.

„Богатата сфера на общественото достойние и справедлив достъп до защитени от авторско право материали повишават креативността и създаването на нови произведения. Често се приема, че икономическото развитие печели от все по-строгите права над интелектуалната собственост, докато трябва да се направят и някои отстъпки от изключенията на авторските права по чисто социални причини. На практика това разделение е грешно. Много индустрии изискват достъп до защитени от авторски права материали за целите на изследванията и развитието, образованието, софтуерната и хардуерната оперативна съвместимост. Липсата на приемлив достъп в действителност може да попречи на икономическия растеж.“(Комитет на ИФЛА по авторско право и други правни въпроси)

Позиции на библиотеките

[Importance of the Public Domain, Special Libraries Association \(SLA\) Information Outlook, Vol. 5, No. 7, July 2001](#)

[Joint statement by IFLA and Electronic Information for Libraries \(EIFL\) on the proposal by Chile for WIPO to undertake an appraisal of the public domain \(2006\) \[PDF\]](#)

[Proposal by Chile to WIPO on the public domain \(2006\) \[PDF\]](#)

[IFLA Committee on Copyright and other Legal Matters, *Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights in the Digital Environment: An International Library Perspective* \(2002\)](#)

Вижте още

Законодателство

[Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works \(1886\)](#)

[US Copyright Term Extension Act \[PDF\]](#)

[European Council Directive 93/98/EEC harmonising the term of protection of copyright and certain related rights, European Commission Official Journal L 290, 24/11/1993 P. 0009 – 0013](#)

Статии

[*Bloomsday: Copyright Estates and Cultural Festivals*, \(2005\) 2:3 SCRIPT-ed 345 by M Rimmer \[PDF\]](#)

[Calson Analytics profile: Duration of Copyright](#)

[The case against copyright creep. *Sonny Bono: A warning from history* by Chris Williams](#)

[How do I find out whether the book is in the public domain?](#)

[*The Mouse That Ate The Public Domain: Disney, The Copyright Term Extension Act, And Eldred v. Ashcroft* by Chris Sprigman. Findlaw Tuesday, Mar. 05, 2002](#)

[List of countries' copyright length - Wikipedia](#)

Бележка: източниците, показващи срока на защита в различните държави, може да са непълни или неточни.

(Декември 2006)

ИЗКЛЮЧЕНИЯ И ОГРАНИЧЕНИЯ НА АВТОРСКОТО ПРАВО

Какви са изключенията и ограниченията на авторското право?

Първоначалната цел на авторското право е да насърчава творчеството и нововъведенията. То се стреми да направи това по два начина. От една страна се гарантира правна защита, за да могат авторите и създателите да използват своите произведения, като например да получават възнаграждение за тях. От друга страна, на обществото се осигурява приемлив достъп, за да се поощрят нововъведенията, изследванията и други творчески дейности. . Така че от самото начало авторското право е било предназначено за балансиране на нуждата от защита на създателите с нуждата на потребителите да имат достъп до информация и знание.

Правната защита, която получава създателят, е под формата на изключително право да упражнява контрол над произведенията си и тяхното използване от други, например размножаване, разпространение, превеждане, изпълняване пред публика и излъчване. Това е силно монополно право. За да се осигури приемлив достъп и на обществото, тези изключителни права са ограничени по два начина:

- Правото е ограничено само в определен срок, известен като времетраене на защитата. Международният стандарт за времетраенето на защитата на литературни творби е животът на автора плюс 50 години след смъртта му (Прочетете повече в глава „Продължителност на защитата и общественото достойние“).
- Авторските права са субект на определени изключения и ограничения, които целят да предоставят достъп до защитените произведения.

Изключенията и ограниченията могат да бъдат разграничени в 3 големи категории. Първата защитава основните потребителски права, засягащи индивида. Сред примерите са публични речи, правото на цитиране, отразяването на текущо събитие, правото на пародирание и репродукциите за лична употреба с нетърговска цел. Втората категория отразява търговските интереси, производствената практика и конкуренцията. Това включва преглед на пресата, декомпилиране/обратна разработка³ на компютърни програми с цел

³ Обратна разработка, обратен инженеринг (reverse engineering) се нарича процесът по разкриване на технологичните принципи на дадено устройство, обект или система чрез анализ на неговите структура, функции и операции.

оперативна съвместимост. Третата категория засяга обществото като цяло и спомага за разпространението на знание и информация. Тя включва предписания за библиотеките, преподавателите и изследователите, хората с увреждания и доклади от парламентарни и юридически заседания.

Изключенията и ограниченията могат да бъдат възмездни и безвъзмездни. Възмездни са тези изключения, срещу чието прилагане правноносителят получава заплащане. С други думи, не е необходимо потребителят да иска разрешение, но на правноносителя се е заплаща за употребата (в този смисъл напомня на принудителен договор за използване). Безвъзмездни са изключенията, срещу чието прилагане правноносителят не получава компенсация. Кенет Крюс (Kenneth Crews) разглежда възмездната и безвъзмездната употреба в Проучването на СОИС върху ограниченията и изключенията от авторското право за библиотеки и архивина стр. 39.

Освен това някои държави имат „универсална“ обща разпоредба. В САЩ тя е известна като Доктрината за „честна употреба“. Класифицирана в американския закон за авторско право, тя е субект на 4 критерия и е усъвършенствана чрез редица съдебни решения през годините. Във Великобритания съществува подобна концепция, известна като „честно отношение“, която има по-тесен, специфичен подход и покрива основно изследвания и частни проучвания, критика и отзиви, както и отразяване на новини. Точното определение и тълкуване на честното отношение са изцяло определени от съда. Страните, които наследяват британското законодателство за авторското право, най-вероятно имат постановление за честното отношение.

Изключения от авторското право и международната правна рамка

Международната система за авторско право още в ранните си години разпознава изключения и ограничения, които имат съществена роля за доброто й функциониране. Съобразно с това Бернската конвенция за защита на литературните и художествените творби (1886) съдържа две задължителни изключения и позволява на подписалите я да създават нови предписания в съответствие с националното законодателство. Това са задължителни, безвъзмездни изключения за цитиране на защитени от авторско право творби, в съответствие с „честната практика“ (чл. 10(1)) и изключение за отразяването на новините (чл. 2(8)). Конвенцията още позволява на страните-членки да създават безвъзмездни изключения и ограничения за различни видове

употреба като илюстриране и записване на музикални творби, които се подчиняват на определени условия.

Допълнението към Декларацията (1971) съдържа и специални предписания за развиващите се страни и поставя ограничения върху правото на превод и правото на репродукция, подлежащи на строги условия. (Поради сложните процедури и ограничения обхват, Допълнението се оказва с ограничена полза за развиващите се страни).

По-нататък Бернската конвенция позволява създаването на допълнителни безвъзмездни изключения от правото на репродукция, за които се изисква тристепенен тест (чл. 9(2)). Тази идея продължава и се развива в Споразумението на Световната търговска организация за търговските аспекти на правата върху интелектуална собственост – ТРИПС (чл. 13). Обхватът и приложението на тристепенния тест е предмет на дебати между прависти и нормотворци. Във всеки случай, тристепенният тест е чист инструмент за законодателя и, веднъж приложен, не бива да се включва в националния закон.

Изключения и ограничения при дигиталното съдържание

Международният договор за авторското право на СОИС от 1996 г. и Договорът на СОИС за изпълненията и фонограмите, познати под общото название “Интернет договорите” актуализират международното авторско право за дигиталната среда. И двете спогодби съдържат важни решения, отнасящи се до изключенията и ограниченията в дигиталната среда. В Преамбюла се признава нуждата от поддържане на баланс между правата на правноносителите и широкия обществен интерес, особено в образованието, изследванията и достъпа до информация.

Изложението потвърждава, че страните по тези договори могат да пренесат и увеличат изключенията и ограниченията в своето национално законодателство и към дигиталната среда. Те могат, също така, да създават и нови, подходящи за цифровата мрежова среда (Международният договор за авторското право на СОИС, чл. 10 и Договорът на СОИС за изпълненията и фонограмите, чл. 16.)

Практика

С изключение на чл. 10(1) от Бернската конвенция (вижте по-горе), изключенията и ограниченията са въпрос на преценка и затова са предоставени за обсъждане на правителствата. Това осигурява на държавите гъвкавостта да

създават режими на достъп, които да посрещат националните образователни, културни нужди и необходимостта от развитие. Въпреки това фактите показват, че тази гъвкавост често не се внася в националното законодателство, за да е от полза на обществото и това е довело до бъркотия от национални изключения, които обикновено не удовлетворяват нуждите на глобалната дигитална среда. Две назначени от СОИС изследвания – Изключенията и ограниченията на авторското право в библиотеките и архивите (Крюс, 2008) и Изключенията и ограниченията на авторското право за хора с увредено зрение (Съливан, 2007) – потвърждават, че тази тенденция се отнася до голяма степен за развиващите се страни. Изследване на “Консюмърс Интернешънъл”, световната федерация на потребителските организации, от 2006 г. разкрива, че нито една от единадесетте проучвани развиващи се държави в азиатския тихоокеански регион не е приложила всички достъпни предписания за гъвкавост в националното си законодателство.

Освен това, нови спогодби през годините предоставят нови изключителни права, въпроси и нови модели за използване. Изключенията и ограниченията не се развиват със същото темпо, с което се променят правата на авторите и другите правноносителите, което разстройва баланса в авторското право. Частното договаряне за използване на електронни материали в библиотеките често пренебрегва изключенията и ограниченията, а прилагането на мерки за технологична защита може да попречи на използването им. (Вижте още глава “Взаимоотношение между авторското право и договорното право и мерки за технологична защита”).

Библиотечна политика

Изключенията и ограниченията от авторското право са крайъгълният камък за достъпа до авторско съдържание. Без тях правноносителите биха притежавали изцяло монополно право върху употребата на тези материали. Творбите, защитени от авторско право, щяха да са достъпни единствено чрез покупка и отдаване под наем. Библиотеките и техните потребители биха могли единствено да преглеждат или четат тези материали. Всякаква друга употреба изисква разрешение. Подобна ситуация застрашава работата на библиотеките и пречи на свободния поток на информацията. Затова библиотеките уважават обществено-политическите цели, заложили принципите за изключения и

ограничения в авторското право и настояват за тяхното трайно прилагане в дигиталната ера.

Изложението на чл. 10 от Договора за авторско право на СОИС (виж по-горе) бе опит да се предостави решение на подобни бъдещи проблеми. Повече от десетилетие по-късно проблемите са твърде сложни, за да бъдат разрешавани единствено с помощта на това общо изложение, изразяващо само намерения. По тази причина библиотеки, други потребителски групи и някои учени-юристи призовават за минимален набор от изключения и ограничения, който да е част от международен договор за достъпа до знание, например. Изследването на СОИС за изключенията и ограниченията на авторското право в библиотеките и архивите показва, че библиотекарите настояват за по-стабилно законодателство и за по-ясни закони, които да са приложими към предлаганите от тях услуги.

От 2004 г. насам, ЕИБ, ИФЛА, а отскоро и американският Съюз Авторско право в библиотеките (LCA) повдигат тези въпроси през СИОС и подкрепят позициите на страните-членки, сред които Чили, Бразилия, Никарагуа и Уругвай. През ноември 2008 г. Постоянният комитет по авторско право и сродни права към СОИС (SCCR) започна да дискутира изключения и ограничения от авторското право за слепи, хора с увредено зрение и други читатели със специални нужди, както и по отношение на библиотеките и образованието.

През май 2009 ЕИБ, ИФЛА и Съюзът Авторско право в библиотеките публикуват Общо изявление за принципите на изключенията и ограниченията на авторското право за библиотеките и архивите¹ което предлага минимумът от основни изисквания към изключенията за библиотеките през 21 век. Този документ е основа за бъдещи дискусии и действия на международната библиотечна общност. Принципите са:

- Съхранение: библиотеката трябва да е упълномощена да прави копия на публикувани и непубликувани творби от своите колекции с цел опазване, включително да променя формата на съдържанието им.
- Задължителен депозит: обхватът на законите и системите за задължителен депозит трябва да бъде разширен, за да включва всички произведения, публикувани във всякакви форми и да позволява тяхното съхраняване.

- Междубиблиотечно заемане и доставка на документи: библиотеките трябва да могат да доставят документи на своите потребители директно или чрез междубиблиотечно заемане, без значение от формата и средствата за комуникация.
- Образование и преподаване: трябва да е допустимо творби, законно придобити от библиотека или друга образователна институция, да бъдат достъпни за използване при преподаване в училище или при дистанционно обучение по начин, който не ощетява неоснователно правноносителя. Библиотеката или образователната институция трябва да е упълномощена да прави копия на произведения с цел подкрепа на преподаването.
- Възпроизвеждане с цел проучване или за лична употреба: размножаване на индивидуални обекти за или от индивидуални потребители трябва да е позволено, в случаите, когато копието се използва за проучвания или за друга лична употреба.
- Предписания за хора с увреждания: библиотеката трябва да е упълномощена да прехвърля материали от една форма в друга, за да ги прави достъпни за хора с увреждания. Това изключение трябва да се прилага за всички форми, за да се приспособи към потребителските нужди и технологичния напредък. За да се избегне скъпото дублиране на произведения с алтернативна форма, трябва да се позволява и презграничен трансфер.
- Изключение за свободно ползване от страна на библиотеките: съобразено с практиките за честна употреба, то подпомага осигуряването на ефективни библиотечни услуги.
- Осиротели произведения: необходимо е изключение, с което да се реши проблемът с осиротелите произведения, чийто правноносител не могат да бъдат идентифицирани или открити.
- Времетраене на авторското право: в съответствие с Бернската конвенция срокът на авторското право над литературни творби не бива да надхвърля срока от продължителността на живота на автора плюс още 50 години.

- Мерки за технологична защита, които възпрепятстват законна употреба: на библиотеките и техните потребители трябва да се разреши да заобикалят МТЗ в случаите, когато употребата не нарушава закона. Приложението на законодателството против заобикаляне на тези мерки в много държави надвишава изискванията на чл. 11 от Закона за авторско право на СОИС, като по този начин фактически елиминира съществуващите в авторското право изключения.
- Договори и законови изключения: договорите не трябва да отменят изключенията и ограниченията. Целите и политиките, предвиждащи изключения, са израз за важни национални и международни принципи и не трябва да се променят с договори.
- Ограничения на отговорността: трябва да има ограничения на отговорността на библиотеката и нейния персонал, който действа добросъвестно, когато се вярва или има достатъчни основания да се вярва, че действията му не нарушават закона за авторско право.

Позиции на библиотеките

[Draft Law on Copyright Including Model Exceptions and Limitations for Libraries and Consumers. Recommendations by EIFL-IP](#)

[IFLA: Copyright and other Legal Matters Committee \(CLM\) \(look in Position Papers or Publications\)](#)

[Statement of principles on copyright exceptions and limitations for libraries and archives. EIFL, IFLA, and the Library Copyright Alliance, May 2009](#)

[World Book and Copyright Day, 23 April 2009. Statement by EIFL on the importance of users' rights for libraries, education and development \[PDF\]](#)

Вижте още

[Законодателство и предложения](#)

[Berne Convention 1886 \(amended 1971\)](#)

[WIPO Copyright Treaty \(WCT\) 1996](#)

[WIPO Performances and Phonograms Treaty \(WPPT\) 1996](#)

[WTO TRIPS Agreement](#)

[Proposal by Brazil, Ecuador and Paraguay, relating to limitations and exceptions: treaty proposed by the World Blind Union \(WBU\). WIPO SCCR/18/5 25 May 2009](#)

Доклади, статии и презентации

[Consumers International. Copyright and Access to Knowledge: Policy Recommendations on Flexibilities in Copyright Laws \(2006\) \[PDF\]](#)

[Crews, Kenneth. WIPO study on copyright limitations and exceptions for libraries and archives \(2008\)](#)

[Declaration of the Three-Step Test. A Balanced Interpretation Of The “Three-Step Test” In Copyright Law, Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition and Tax Law](#)

[Hackett, Teresa. "Exceptions and limitations" in copyright vital for South countries. TWN Briefing Paper No. 54 \[PDF\]](#)

[Hinze, Gwen. Action needed to expand exceptions and limitations to copyright law. TWN Briefing Paper No. 49 \[PDF\]](#)

[Hugenholtz, P. Bernt & Okediji, Ruth L. Conceiving an international instrument on limitations and exceptions to copyright \(2008\) \[PDF\]](#)

[Okediji, Ruth L. The International Copyright System: Limitations, Exceptions and Public Interest Considerations for Developing Countries. UNCTAD - ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development \(2006\) \[PDF\]](#)

[Sullivan, Judith. WIPO Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired \(2007\)](#)

[161 SI - Users' rights: making copyright work for libraries. Proceedings from Copyright and other Legal Matters session at IFLA World Library and Information Congress, Quebec \(2008\)](#)

(Октомври 2009)

ЗАДЪЛЖИТЕЛЕН ДЕПОЗИТ

“Задължителният депозит” е законово задължение на издателите да предоставят екземпляр (или екземпляри) от своите публикации в рамките на определен период от време в посочена национална институция. Тази институция обикновено е библиотека, най-често националната библиотека на страната. Според Британската библиотека принципът, че съхранението на архив на националната книжнина трябва да бъде поддържано чрез законовото задължение да се депозира, е добре познат повече от 4 века. Задължителното депозитиране обикновено не се отнася за непубликувани творби или оригинални

произведения на изкуството, а във все по-голяма степен включва публикувани аудио-визуални и електронни материали, както и информацията, събирана от уебстраници.

Законът за депозита спомага да се гарантира, че публикуваните свидетелства за човешката памет, творчество и открития ще бъдат собственост на нацията, за да бъдат запазени и достъпни за бъдещите поколения. Авторите и издателите печелят, защото депозирани творби стават част от националните колекции и се съхраняват за сметка на държавата и за вечни времена, доколкото това е възможно. Тези колекции са безценен източник за самите издатели, по които те могат да оценят в исторически план своята продукция на по-късен етап, тъй като депозитната библиотека прилага съвременна и професионална грижа по съхранението и намирането на средства за колекциите от депозирани материали.

Според насоките на ИФЛА за депозитното законодателство повечето държави се опират на някакъв вид правни инструменти, с които да подсилят изчерпателността на своите национални депозитни колекции. Законовата сила на задължителния депозит обикновено е предмет на отделен закон или може да е включена в законодателството за авторското право или за библиотеките. Холандия възприема различен подход, при който депозитната колекция се изгражда чрез сключване на доброволни споразумения между Кралската библиотека и издателите.

Практика

„Издател“ е физическо или юридическо лице, което издава или разпространява публикации сред обществото. Следователно творби, публикувани или разпространявани на територията на една държава или дори регион, обикновено подлежат на депозит. Традиционно задължителният депозит обхваща печатните материали, в това число книги, с твърда или с мека корица (включително всички издания и преработки, но не задължително допечатките); периодични издания – научна периодика, списания, информационни бюлетени, годишни отчети, всякакви издания на ежедневната и седмичната преса; ноти, карти, скици, схеми, таблици, каталози, брошури. Обикновено трябва да се предоставят екземплярите с най-високо качество. Най-общо казано, не се включват материали като ведомствени доклади, разписания на местния транспорт, датници и календари на ангажиментите,

плакати и изпитни работи, но депозитната библиотека може да изиска депозирането на определен вид материали. Депозитни екземпляри обикновено са достъпни за потребителите единствено на място, в читалните на библиотеката.

Депозитните материали също така може да бъдат включени в Националната библиография и онлайн каталога на библиотеката – основните инструменти на изследователите за установяване и откриване на произведенията. Националната библиография се използва и от библиотекарите и книготърговците за подбор на материали за закупуване не само в конкретната държава, но и в целия свят.

Задължително депозиране на аудиовизуални и електронни произведения

Всички видове творби бързо преминават към електронни формати, независимо дали са в онлайн или офлайн режим. Печатните материали, както и новите аудиозаписи и филми, стават дигитални. Електронните материали започват да доминират като световна издателска продукция най-често в изследователската сфера. Британската библиотека установява, че „до 2020 г. 40% от изследователските монографии на Обединеното кралство ще бъдат достъпни единствено в електронен формат, докато още 50% ще се издават и по двата начина. Едва 10% от новите заглавия ще се издават само на хартия до 2020“. По тази причина, ако световното дигитално наследство на XXI век трябва да бъде съхранено, държавите трябва да включват в своето депозитно законодателство и електронните материали.

В някои страни електронни материали в офлайн режим на използване като CD, DVD и компютърни дискове (например аудиовизуални материали като аудиокниги, други звукозаписи и филми, и компютърни програми на CD) също са включени за задължително депозиране, но това в никакъв случай не е всеобща тенденция.

Подробна информация за задължителното депозиране на електронни материали в 20 различни държави и цялостното му развитие в световен мащаб може да бъде намерена в страницата на инициативата на Австралийската

национална библиотека „Опазване на достъпа до дигиталната информация“ (PADI), в секция Задължително депозиране (Legal Deposit)⁴:

- Държави с депозитно законодателство, включващо електронни материали в офлайн, но не и в онлайн режим: Австрия (проектозакон за онлайн ресурси), Япония (схема за доброволно депозиране на онлайн ресурси) и Сингапур (схема за доброволно депозиране на онлайн ресурси).
- Държави с депозитно законодателство, включващо електронни материали от двата режима на достъп, или с одобрено депозитно законодателство (възможно е в някои страни законодателство да е прието, но все още да не се прилага, но все пак да действат схеми за доброволно депозиране): Канада, Дания, Финландия, Франция, Германия, Исландия, Нова Зеландия, Норвегия, ЮАР, Швеция (събира се и информация от шведския сектор в Интернет), Великобритания.

Библиотечна политика

Най-голямото предизвикателство, пред което се изправят библиотеките, засяга задължителното депозиране на електронни материали. Решението на Генералната конференция на ЮНЕСКО за опазване на дигиталното наследство (2001) насърчава страните-членки да предложат закон за задължителното депозиране на електронни материали. Почти десетилетие по-късно задължителното депозиране не може да насмогне с преминаването на информацията от печатен към цифров носител. Някои държави не са се заели с този въпрос, докато други, дори такива с добре развита информационна инфраструктура, напредват бавно. В това време ценни онлайн материали остават изгубени за националните колекции и бъдещите изследователи. Следвайки своята традиция за доброволно депозиране на печатни материали, Кралската библиотека на Холандия е договорила доброволни депозитни споразумения за онлайн публикации с най-големите световни издатели на научна, техническа и медицинска литература (STM).

Задължителният депозит на електронни материали е важен инструмент за съхранение на електронни списания и книги, аудиозаписи и филми,

⁴ Информацията е актуална към октомври 2009 г. Инициативата е прекратена през 2011 г., но архив на страницата може да се намери на следния адрес: <http://pandora.nla.gov.au/pan/10691/20100707-1646/www.nla.gov.au/padi/topics/67.html> (февруари, 2013) - Бел. прев.

отразявайки вярването, че „много копия гарантират сигурност“ (известно като LOCKSS – Lots of Copies Keep Stuff Safe). Затова е и важно законите изключения за възпроизвеждане с цел опазване да позволяват на библиотеките да правят копия в толкова формати, колкото е необходимо, за да преминат към текущите платформи и носители, с които да се подсигури достъпа до колекциите и за в бъдеще.

Мерките за технологична защита (МТЗ) могат да попречат на библиотеките да размножават или да предприемат други законни действия. По тази причина трябва да бъдат депозирани „чисти“ версии на електронните материали или институцията трябва да бъде снабдена със средства за заобикалянето на защитата. В Германия Националната библиотека е достигнала до доброволно споразумение, което ѝ позволява да заобикаля МТЗ. Норвежката национална библиотека е получила законово изключение с ограничена сила, което позволява заобикаляне с цел съхранение.

Друг проблем е нивото на обществен достъп до електронни произведения, защитени от авторско право, преди творбата да стане обществено достояние. Обикновено потребителите могат да влязат в националния интернет архив само на място, в депозиторната библиотека или чрез подсигурана мрежа от друг филиал. Ако депозирани, защитени произведения са на път да станат достъпни за обществото чрез отдалечен достъп в мрежата, е необходимо съгласието на правоносителя. Освен това, някои депозитни библиотеки могат да дадат на изследователи отдалечен достъп до защитени материали в архива, които не са достъпни за търговски цели.

Развитието на националните колекции традиционно се определя от географските граници. По отношение на уебсайтове и материалите в интернет е по трудно да се определи кои материали са подходящи за задължителен депозит и информацията от кои точно сайтове трябва да бъде събирана. Както доброволните, така и определените със закон схеми са разработени с цел създаване на национални уеб-архиви на националния домейн, националния език и на други страници със съдържание, отнасящо се до страната. Задълженията за защита на данните в националните закони по отношение обработката на лични сведения (отнасящи се до живите, разпознаваеми лица

като здраве и друга лична информация) трябва да се вземат предвид, тъй като не може да се приеме, че „претърсените“ сайтове са непременно надеждни.

Пригаждайки политиките за развитие на националните колекции към електронната епоха, библиотеките трябва да работят със законотворците и правноносителите, за да осигурят адекватно законово обезпечение за развитието на богати национални депозитни колекции от електронни творби, които да станат достъпни за обществото и за бъдещите поколения от изследователи при разумни срокове.

Позиции на библиотеките

[British Library predicts 'switch to digital by 2020'. British Library Press Release, 29 June 2005.](#)

[Guidelines for audiovisual and multimedia materials in libraries and other institutions. IFLA Audiovisual and Multimedia Section, March 2004.](#) Available in several languages. [See section 5. Acquisition and legal deposit.](#)

[Larivière, Jules. Guidelines for legal deposit legislation. IFLA and UNESCO, 2000.](#)

[Lor, Peter Johan and Sonnekus, Elizabeth A.S. Guidelines for legislation for national library services. IFLA Section of National Libraries, 1997 \(Rev.\) See section 3.3.1 Legal deposit](#)

[Music and book industries sign joint agreement with the German National Library for the copying of materials protected by technological protection measures. Vereinbarung über die Vervielfältigung kopiergeschützter Werke. Musikwirtschaft und Buchbranche erfüllen gemeinsam mit der Deutschen Nationalbibliothek als erste Branchen neue Regelungen des Urheberrechtsgesetzes, January 2005 \(German\)](#)

[Preserving the Memory of the World in Perpetuity: a joint statement on the archiving and preserving of digital information. IFLA/IPA Steering Group, 2002.](#)

[Statement on the development and establishment of voluntary deposit schemes for electronic publications. Conference of European National Librarians and the Federation of European Publishers, Luxembourg, September 2005. \[PDF\]](#)

[The legal deposit of electronic publications. Working Group of the Conference of Directors of National Libraries \(CDNL\). UNESCO, 1996.](#)

[CDNL Vision for the Global Digital Library, October 2008. \[PDF\]](#)

Вижте още

Законодателство

[Draft Resolution on the preservation of digital heritage \(31C/DR.79 \(COM.V\)\).](#)

[UNESCO General Conference 31st Session, Paris, 2001. \[PDF\]](#)

[National Library of Australia. PADI \(Preserving Access to Digital Information\).](#)

[Legal Deposit pages covering 20 countries.](#)

Доклади и статии

Доклади по темата, твърде многобройни, за да бъдат изброени тук, са представени на Световния библиотечно-информационен конгрес в Глазгоу през 2002 и в Квебек през 2008 г.:

[WLIC Glasgow 2002](#)

Прегледайте:

Tuesday 15.15-17.45 124. National Libraries: Legal Deposit and Copyright Laws: How they meet the National Libraries Mission

Wednesday 14.00-16.30 140. Bibliography and National Libraries: Bridging the gap between the publishing industry and national bibliographies

[WLIC Quebec 2008](#)

Прегледайте:

Monday 13.45-18.00 95. Audiovisual and Multimedia, Copyright and other Legal Matters, National Libraries and Bibliography: The legal deposit of audiovisual and multimedia materials: practice around the world

[Kenney, Anne R. Entlich, Richard, Hirtle, Peter B. et al. E-journal archiving metes and bounds: a survey of the landscape. CLIR pub 138](#)

[LOCKSS \(Lots of Copies Keep Stuff Safe\)](#)

[Muir, Adrienne. Preservation, access and intellectual property rights challenges for libraries in the digital environment. London, Institute for Public Policy Research, June 2006. \(scroll down for PDF download\)](#)

Scott, Marianne. Legal Deposit of on-line materials and national bibliographies. 67th IFLA Council and General Conference, Boston 16-25 August 2001. [English](#) and [Russian](#)

[Skarstein, Vigdis Moe. Strategies for a digital national library. WLIC, Milan, 23-27 August 2009](#)

[Verheul, Ingeborg. Networking for digital preservation: current practice in 15 national libraries. IFLA Publications 119. Munich, K. G. Saur, 2006](#)

Von Hielmcrone, Harald. Electronic publication: problems of archiving and access to archived information: legal deposit, data protection and related topics. WLIC, Quebec, 10-14 August 2008 [English](#) and [French](#)

(Октомври 2009)

ОСИРОТЕЛИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Какво представляват осиротелите произведения?

„Осиротяло“ е това произведение, което е защитено от авторско право, но чийто настоящ правноносител не може да бъде намерен. Може да е едновременно трудно и скъпо да се открие правноносителят на осиротяло произведение:

- защото авторът може да е неизвестен или да е починал, без да остави откриваеми наследници; датата на смъртта не е известна;
- в случай, че компания притежава правата или информация за правноносителя, но е спряла да търгува и не е посочила легитимен наследник или се е сляла с друга компания; архивът може да е изгубен;
- творбата може да включва в себе си други творби (например фотографии), които имат своите отделни права, една или повече от които може да са осиротели.

Основната причина, поради която библиотеката се нуждае да се свърже с правноносителя, е получаване на разрешение за използване на творбата по начин, неотразен в изключенията от националния закон за авторско право. Огромна част от културното и научно наследство се смята за осиротяла. Би Би Си (Британска съобщителна агенция) изчислява, че притежава 1 млн часа програми в своя архив, представляващи огромни масиви, очакващи освобождаване от авторските права, а Британската библиотека смята, че около 40% от колекциите ѝ са осиротели. Скандинавските страни, правителството на Великобритания, Европейската комисия и Службата за авторско право на САЩ признават, че не е в интерес на обществото тези творби да бъдат задържани, поради невъзможност да бъдат освободени от права, тъй като притежателите им не могат да бъдат открити.

Този проблем засяга и библиотеките, архивите и музеите, но и авторите и създателите на нови или вторични произведения, издателите и музикалните,

филмовите и телевизионните продуценти. Това е особено вярно за проектите по съхранението и дигитализацията, новите публикации на исторически теми и аудиовизуалните творби. Превърнат в мъчителен проблем за киното и телевизията, въпросът с осиротелите творби вече спъва множество библиотечни и архивни проекти за цялостна дигитализация. В същото време количеството осиротели произведения нараства, особено що се отнася до онлайн масивите, където материалите се публикуват из страниците без метаданни, показващи кой е правоносителят и без информация за контакти с отговорното лице.

Практика

Защо осиротелите произведения могат да се превърнат в проблем?

Бернската конвенция (1886, ревизирана през 1971) забранява всякакви формалности при „ползването и притежаването“ на авторски права. Авторското право се придобива автоматично от момента на „фиксиране“ на творбата в материална форма и от правоносителя не се изисква да го регистрира или формално да обявява собствеността си. Бремето по намирането на правоносителя в този случай остава изцяло за потребителя на материала. Без последователен или централизиран метод за проверка на собствеността, откриването може да се окаже невъзможно, особено ако правоносителят се намира извън граница. Това е сериозна пречка за осигуряването на онлайн достъп до осиротелите произведения и включването им в нови творби.

Всеки път, когато срокът на защитата на авторското право се увеличи, трудностите по откриването на правоносителите и освобождаването на по-старите произведения от права нарастват. С други думи, колкото по-малко творби са обществено достояние, толкова повече изискват разрешение. Според Бернската конвенция авторът притежава права през целия си живот и още 50 години след смъртта си. Например наследниците на писател, чийто спомени от Първата световна война са публикувани през 1920 и който е починал през 1970, на 75-годишна възраст, ще се радват на авторски права до 2020 г. Ако библиотека пожелае да дигитализира поема от това произведение през 2006 г. за изложба по случай 90-тата годишнина от Битката при Сома, тя трябва да поиска разрешение от потомството. За европейските държави, които удължиха срока на защита до живота на автора и още 70 години, тази книга остава недостъпна за 120 години след публикуването си, до 2040 г. Освен ако

авторът не е много известен, шансът за откриване на неговите наследници за 100-годишнината през 2016 г. са напълно минимални. Библиотеката трябва да реши дали да поеме риска или да се откаже от използването на поемата в изложбата.

Удължаването срока на защита се превръща във въпрос от изключително значение за страните, в които изключенията с цел съхранение не включват аудиовизуални носители, което затруднява запазването на крехки, по-стари аудио- и видеозаписи. Когато записът върху друг носител е съществен за оцеляването на материала, библиотеките може да рискуват да нарушат авторските права.

Проблемът с осиротелите произведения не се свързва само с по-стари творби, а се среща и при съвременните дигитални материали. Изобилието от ново онлайн творческо съдържание остава недостъпно за други потребители, които искат да го използват, освен ако някой не се е погрижил да включи и информацията за авторските права.

Какво ниво на търсене трябва да се постигне?

Нивото на предприетото търсене с цел откриване на правноносителя е дискуссионен проблем. Например библиотекарите спорят дали работата с извадки е достатъчно ниво на търсене при големи проекти по дигитализация. Единствените формални насоки, които съществуват до момента, се намират в „Насоките на Европейска за надлежно търсене“, разработени към проекта на Европейската комисия за дигитална библиотека Европейска. Тези указания могат да се адаптират към различни случаи и да бъдат полезни при специализирано търсене или търсене с малък мащаб, но в същото време търпят критика като твърде неудобни при големи проекти по дигитализация.

Съществуват няколко изчерпателни онлайн източника на информация в помощ на откриването на неизвестни правноносителни. Добра отправна точка са базите данни WATCH и FOB. Други развиващи се ресурси са спонсорираният от Европейската комисия проект ARROW и базата данни за осиротели произведения MILE за. Възможно е предложеният по-долу Регистър на авторските права към Google Book Search с времето също да стане подходящ източник. Полезни съвети при търсенето на правноносителни могат да се открият и на страницата на Консултативната служба по авторско право на Колумбийския университет (Columbia University's Copyright Advisory Office).

Някои възможни решения

Метаданни с информация за авторските права в мрежата

Инициативи като Криейтив комънс⁵ (Виж глава **Криейтив комънс: договор за ползване на „отворено съдържание“**), при които създателите могат да предоставят своите онлайн произведения при определен режим на използване, включват метаданни с информация за авторските права. Някои традиционни издатели използват ACAP (Протокол за автоматизиран достъп до съдържание), безплатен международен инструмент за разрешаване на употреба. Подобни инициативи могат да облекчат ситуацията, но не решават основния проблем.

Законодателни решения

Европейски съюз

Експертната група на високо равнище (HLEG) към инициативата на Европейската комисия за дигиталната библиотека Европеана посочва, че в проекта съществува „черна дупка“ от осиротели и изчерпани произведения от XX век. ЕК спонсорира проекти като ARROW и MILE, за да осигури инструменти за подпомагане на идентифицирането и откриването на неизвестните правеносители. Освен това, тя посредничи при разработването на примерен договор за използването на защитени изчерпани произведения и при изготвянето на „Насоки за надлежно търсене“, заложи в Меморандум за разбирателство (MOU). Все пак Насоките нямат никакво влияние над закона и не могат да предпазват потребителите, така че библиотеките, архивите и музеите остават уязвими за съдебно преследване, дори рискът да е оценен като нисък. Затова, по искане на библиотечни групи, Меморандумът съдържа ангажимента, че ЕК ще търси правно решение на въпроса. Осиротелите произведения бяха включени в Зелената книга на ЕК за Авторското право в икономиката на знанието (2008), а съществуват и предположения, че Комисията рано или късно ще препоръча на всички страни членки да променят законодателството си на национално ниво и ще изиска от тях да приемат помежду си своите планове.

САЩ

⁵ Creative Commons (CC) – буквално „Творчески общности“ или „Съзидателно споделяне“ (Бел. прев.)

Докладът на Службата за авторско право на САЩ за осиротелите произведения (2006) препоръчва потенциалните издатели на такива творби първо да проведат „достатъчно надлежно търсене“, за да открият собствениците. В случай, че правноносителите се появяват на по-късен етап и заявят претенции за заплащане, имат правото да получат „разумна компенсация“, но не компенсация за нарушение на авторските им права. Все пак подходът на САЩ има един сериозен недостатък, защото не премахва отговорността при правонарушения, дори последствията от щетите да са обратими. Вместо това той ограничава компенсацията, която трябва да се изплати на правноносителите, в разумни граници. Освен това, надлежното търсене може би не е по-практично от търсенето на извадка при големи проекти за дигитализация. Нито един от внесените за разглеждане в Конгреса законопроекти за прилагане на препоръките не е постигнал особен напредък. За повече информация относно американското законодателство за осиротелите произведения вижте страницата на Американската библиотечна асоциация (ALA), подраздел „Осиротели произведения“.

Едно окончателно съгласие върху условията на Споразумението Google Books (GBS) би имало огромно значение за осиротелите произведения, заради обема и изчерпателността на творбите, включени в дигиталната библиотека на Google. В резултат предложеният Регистър за правата на книгите (BRR) ще стане „попечител“ за осиротелите произведения в базата от данни, предлагайки огромен монополен контрол. От друга страна, Регистърът би бил значим ресурс за проследяване на правноносителите и освобождаване от права. Виж страницата на Американската библиотечна асоциация ALA за повече информация относно Споразумение с Google Books.

Канада

Бордът за авторско право на Канада предоставя неограничено договори за използването на публикувани творби, когато правноносителят е известен, но не може да бъде открит. За сключване на договор за използване трябва да се попълни бланка за кандидатстване, в която се посочват извършените усилия по намиране на правноносителя. Ако Бордът се съгласи, че са направени „достатъчни усилия“, той определя условия и такси за целта на употребата. Ако правноносителят не се появи в рамките на 5 години, таксите се изплащат на съответната институция, отговорна за съхранението. Канадската система не се

занимава със ситацията,, когато правноносителят остава неидентифициран.. Въпреки че системата е представена през 1990 г., са подписани едва 125 договора за използване.Фактите показват, че за кандидатстващите процесът е труден и бавен и не може да отговори на нуждите им.

Скандинавските страни

Някои скандинавски страни имат системи за разширени колективни договори за използване, гарантирани от закона. Това означава, че схеми за използване на осиротели произведения са достъпни чрез организации, отговарящи за тяхното съхранение (като библиотеки), без риск от съдебно преследване или други законови наказания, което прави безопасно използването на творбите. На организациите за колективно управление на авторски права, посочени от Държавата, се гарантира със закон, че представляват правноносителите, независимо дали отделният правноносител е член на организацията или я е упълномощил да действа от негово име. Подобни схеми могат да включват постановления за непотърсени средства, изплатени като такси за използване, които да се прехвърлят към субсидии за подпомагане на автори и създатели. Още информация за тази концепция от гледна точка на правноносителите може да се намери на страницата на Kopinor, норвежка организация за колективно управление на авторски права.

Великобритания

Великобритания има ограничени законови мерки, които покриват тясна област от осиротелите произведения, например творби на поне 100 години, които може все още да са защитени и чийто правноносител са неизвестни или неоткриваеми. В английското, както и в канадското законодателство, не се предлагат насоки за това как да се провежда „задоволително“ проучване.

През 2009 г. британското правителство обяви план за въвеждане на клауза, благоприятстваща осиротелите произведения, към Законопроекта за дигитална икономика (плануван за обсъждане през есента на 2009). Това ще позволи последващо, вторично законодателство, което, както изглежда, може да помогне на съхраняващите институции да предлагат регламентирани от закона, удължени колективни договори за използване, подобно на скандинавския модел, споменат по-горе. Такова законодателство няма да се реализира преди 2011 г.

Библиотечна политика

Проблемът с осиротелите произведения подкопава основната роля на библиотеките в опазването на културното наследство и осигуряването на достъп до него чрез дигитални колекции. Това се дължи на факта, че обикновено включването на тези творби излиза скъпо, проучването на правноносителите отнема време и всичко може да се окаже напразно. В някои държави библиотеките имат законното право да размножават творби, които притежават, с цел опазване, включително могат да ги дигитализират, но е възможно да им трябва разрешение, за да осигурят отдалечен достъп. Това означава, че библиотеката може да разходва време и средства за проекти по дигитализация, за да генерира един вид „архив в сянка“, до който достъп има само ограничена група потребители. Библиотеките и архивите не са склонни да поемат рискове, а може да нямат достъп и до правен съветник. Дори когато осиротелите произведения предлагат значителен източник на знание, те могат да бъдат изключени, за да се избегне рискът от съдебен спор. Това води до липси в дигиталните колекции.

Осиротелите произведения са проблем и за издатели, телевизионни и радиоизлъчвания, музикални и филмови продуценти, както и за библиотеките. Организацията за колективно управление на авторски права са заинтересовани да насърчават прилагането на разширени колективни договори за използване, което им носи повече работа. Това означава, че има общо основание, което може да обедини тези групи с библиотеки, архиви и музеи и да се работи за промяна. Библиотеките трябва да вземат предвид достойнствата на различните подходи, например изключенията от авторското право, схемите за разширено колективно договаряне или двойствен икономически подход. Те трябва да разберат кой модел отговаря на нуждите им и да предприемат действия, заедно с другите заинтересовани страни и законодателите, за да бъдат намерени приложими решения, за предпочитане, подкрепени от закона.

Позиции на библиотеките

Association of Research Libraries on [orphan works](#) and [resources](#)

[American Library Association](#)

[Google Book Search Settlement](#)

[Orphan works](#)

[IFLA/IPA joint statement on orphan works. June 2007](#)

[IFLA/IPA joint statement on orphan works and mass digitisation \(2007\)](#)

[Orphan works and mass digitisation. British Library, 2008](#)

[Position statement on orphan works. LACA: the Libraries and Archives Copyright Alliance, December 2007](#)

Вижте още

[ARROW \(Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works towards Europeana\)](#)

[Center for the Study of the Public Domain, Duke Law School](#)

[Columbia University's Copyright Advisory Office](#)

[Copyright Board Canada - Unlocatable Copyright Owners](#)

[European Commission Digital Libraries Initiative High level Expert Group Press Release](#)

[Final report on Orphan Works and Out-of-Print Works and Annexes 1-7 \[PDF\]](#)

[Memorandum of Understanding on Orphan Works \[PDF\]](#)

[Sector-specific guidelines on diligence search criteria for orphan works - Joint Report \[PDF\] & Appendix to the Joint Report - Sector Reports \[PDF\]](#)

[FOB \(Firms Out of Business\)](#)

[Google Books Settlement](#)

[Kopinor. Extended Collective License - the Nordic Solution \[PDF\]](#)

[MILE \(Metadata Image Library Exploitation\) Orphan Works Database](#)

UK Intellectual Property Office:

<http://www.ipo.gov.uk/c-policy-orphanworks>

http://www.ipo.gov.uk/ipo_c-orphanworks_paper0809.pdf

U.S. Copyright Office:

[The importance of Orphan Works Legislation](#)

[Report on Orphan Works \[PDF\]](#)

[The WATCH File \(Writers and Artists and Their Copyright Holders\)](#)

(Редакция: октомври, 2009)

УПРАВЛЕНИЕ НА КОЛЕКТИВНИ ПРАВА

Какво представлява Управлението на колективни права?

Според законодателството за авторско право авторите, изпълнителите, фотографите и други правноносителите притежават изключително право да

позволяват употребата на своите творби. Те могат да прехвърлят разпореждането с това право на т. нар. организации за колективно управление на авторски права, или колективи, които да го управлява от тяхно име. Това става чрез доброволно споразумение или нормативна уредба. В резултат на това правата преминават в организацията за управление, чиято цел е да достигне до крайния потребител по-ефективно, отколкото ако трябва да минава през всеки правоносител по отделно.

Съществуват различни организации за колективно управление на различните права. Дружествата за управление на изпълнителски права предоставят договори за изпълнение на текста на живо с музикален запис на обществени места, например по радиото и телевизията, в ресторанти или магазини. Изпълнението на жива музика на обществено място като бар също изисква договор за използване чрез организацията за управление на права върху фонографски изпълнения от името на правоносителя, обикновено звукозаписна компания. Дружествата за управление на „механичните авторски права“ договарят използването на аудиозаписи в различни форми, като кавъри на песни, които вече са били издавани, записи от популярна филмова музика за сватби или домашни видеоклипове. Дружества, отговарящи за творчество и дизайн, договарят използването на работите на карикатуристи, архитекти, аниматори и др. Освен това е възможно да съществуват специализирани организации за управление на авторските права, например в сферата на християнската музика, радио и телевизионни предавания с образователна цел и пр.

Ролята на тези организации е да:

- договарят използването на защитени творби от потребители, когато това не е разрешено със закон (например за частни лица, библиотеки, организации, които излъчват радио или телевизионни предавания и др.);
- събират хонорарите и ги разпределя между членовете си, правоносителите;
- прилагат правата на правоносителите;
- сключват съответни споразумения със сходни институции от други страни, за да осъществяват презгранично упълномощаване на използването.

Не съществуват две напълно еднакви организации за управление на авторските права. Те могат да се менят в зависимост от правната рамка, в която са създадени, според структурата и дейността си, според правата, които са им предоставени. Някои дружества изобщо не сключват договори за използване. Вместо това те събират възнаграждението от продажба на размножителна техника като фотокопирни и факс машини и компютърни твърди дискове. Организациите за управление на авторските права обикновено са структури с нестопанска цел и са притежание на своите членове, правноносителите, които представляват.

Организации за управление правото на възпроизвеждане

Библиотеките могат да прибягнат до услугите на всяка от гореизброените организации в своята работа. Най-често обаче библиотеката работи с организациите за управление правото на възпроизвеждане. Те обикновено договарят ксерокопиране на книги, списания и други печатни материали от издателския сектор, както и дигитално размножаване.

Тези организации, както и останалите дружества за управление на авторски права, са посредникът между правноносителите и потребителите. Първата група – автори, издатели и др. – поверява на организацията за прилагане своите права на възпроизвеждане (размножаване). Тя, от своя страна, може да сключва договори с частни лица и институции за използване на защитените материали. Организацията събира такси за използване, приспада от тях цената за управление и пренасочва останалата част под формата на хонорар за правноносителя. Подобни структури съществуват в повече от 55 страни из Европа, Тихоокеанска Азия, Латинска Америка и Карибите, и Африка. Много от организациите за защита на правата на възпроизвеждане сключват двустранни договори помежду си, за да могат да изпращат хонорарите към „побратимената“ структура в чужбина, например таксите от фотокопиране на американска творба, предоставена за използване в университет в ЮАР, ще бъдат преведени на американската организация за управление на авторските права.

Практика

Обикновено се предлагат три вида договори за използване. Условието в някои от тях не подлежат на преговори, имат стандартен ценоразпис според размера и вида на организацията и обхвата на копиране. Договори за

използване за цели сектори, например висшето образование, обикновено се преговарят.

Индивидуален договор за използване. Това е споразумение, отнасящо се до конкретна творба, използвана по определен начин, с други думи – едностранна ситуация. Например, такъв договор се използва, когато библиотека иска да дигитализира статия от печатно списание за онлайн списък с препоръчителна литература за студенти.

Цялостен договор за използване. Цялостният договор обхваща творбите на всички правноносителите в една категория. Например, компания, която излъчва радио или телевизионни предавания, може да получи разрешение за използването на определен музикален жанр за даден период от време – рокендрол за честване музиката на 60^{-те} години.

Правен договор за използване. В някои държави законът позволява размножаване, а на правноносителя се присъжда заплащане, което се събира от организацията за управление правото на възпроизвеждане. В този случай съгласието на правноносителя не е необходимо. Ако размерът на хонорара е записан в закона, договарянето се нарича „законно“. Ако правноносителите могат да преговарят за размера на хонорара с потребителите, названието е „задължаващ“.

Разширен колективен договор за използване. Обикновено организация за управление на авторски права може да встъпва в споразумения от името на правноносителите, само когато те са членове. Разширеният колективен договор за използване разширява своя обхват и до правноносителите, които не са членове на организацията. Това гарантира на потребителите сигурността, че размножаването на материали няма да доведе до индивидуални искове от страна на правноносителите, които не са членове на организацията, сключила договора за ползване. Приет за първи път в Скандинавските страни, този вид договор днес се среща и в някои други държави.

С течение на времето ролята на организациите за управление на авторски права нараства, за да включи спазването и налагането на законодателството в тази област. Например кампанията Copywatch на британската Агенция за договорите за използване и авторското право приканва обществото да докладва за неправомерно размножаване срещу награда от близо €30 000 (\$40 000/60 000 лв). Международната федерация на

организациите за управление правотона възпроизвеждане (IFFRO) има договор за сътрудничество със Световната организация за интелектуална собственост (СОИС) за „повишаване защитата на правата върху интелектуалната собственост в целия свят“ и включва международни семинари и тренировъчни програми.

Библиотечна политика

Организациите за управление на авторски права могат да предложат множество ползи за потребителите, както и за библиотеките и образователните институции:

- позволяват на потребителите да копират, което иначе е забранено от закона. С други думи, позволяват на библиотеките и техните потребители да копират повече, отколкото е заложено в законовите разпоредби (срещу съответна такса, разбира се); облекчават тежестта на уреждането на правата за библиотеки, които нямат договори с отделните правоносители за използване на творбите им. В много случаи това може да е невъзможно (Виж Осиротели произведения);
- обръщат внимание на нарастващата сложност при уреждане на права, понеже литературните, а да не споменаваме и мултимедийте творби, могат да подлежат на цял куп права. Без ефективен процес за уреждане на права, законният достъп на добронамерени потребители би бил утежнен или дори отказан;
- осигуряват на библиотеките защита от непреднамерени нарушения на закона, свързани с предоставените за използване творби.

Въпреки всичко това, в действителност практиката не винаги е една и съща. Макар библиотеките обикновено да са най-големите клиенти на организациите за управление правото на възпроизвеждане, тези отношения понякога са трудни. Авторите и издателите са представени във всички подобни обединения, но потребителите не са. Организациите функционират като посредници между правоносителите и потребителите, но не са неутрален участник. Целта им е да издействат максимално финансово възнаграждение за своите членове (автори и издатели) и да гарантират, че техният интерес е на първо място.

Библиотеките изпитват редица опасения по отношение на организациите за управление на авторските права:

- липса на ефективност. Понякога дружествата отговарят много бавно на отправените от библиотеките искания за договор за използване;
- липса на прозрачност. Може да не е ясно съгласно какви принципи се формират цените, а таксите за управление могат да изглеждат несъразмерни, оцетявайки правноносителите чрез техния хонорар.
- Библиотеките са поставени в слаба позиция при преговорите по същия начин, както при договарянето на достъп до електронни ресурси. Организацията за управление правото на възпроизвеждане притежават монополните права от името на правноносителите и може да се наложи библиотеката да заплати обявената цена или да се откаже от договора.
- Лицензът може да включва неблагоприятни за библиотеката клаузи, например отмяна на определени от закона изключения, в следствие на което библиотеката трябва да сключи договор за използване и да плаща за него.

Виж още **Отношението между авторско право и договорно право:**

Електронни ресурси и библиотечни консорциуми

За да разрешат част от тези проблеми, библиотеките се отнасят към дружествата за правата на възпроизвеждане като към отворени, отговорни, прозрачни и ефикасни партньори, които използват честни практики, когато работят с всички заинтересовани страни. Трябва да има улеснени процедури и за справяне с оплаквания, например вземане на решения чрез независимо обсъждане на въпроса и безпристрастен механизъм за външен контрол.

Библиотеките:

- трябва да създадат или участват в библиотечен консорциум, за да получат по-силна позиция при преговори на условията по договорите за използване;
- не трябва да подписват договори за нещо, от което нямат нужда. Договор за използване е необходим само при възпроизвеждане, по-голямо от заложеното в закона. Ако практиката на размножаване в библиотеката попада в безвъзмездните изключения от авторското право в страната, то договор не е необходим;

- не трябва да подписват договори, които надхвърлят разпоредбите за употреба, установени в закона за авторско право;
- трябва да настояват библиотеките, не само упълномощените от закона представители, да са страна по всички преговори;
- трябва да настояват процесите по вътрешното управление, събирането и разпределението на средствата да са напълно прозрачни и ефикасни.

Броят дружества, които участват в договарянето на условията за използване на една-единствена защитена творба, е проблематичен. Определени категории творби, дори определени правноносителите, могат да бъдат изключени от договора. На библиотеките може да се наложи да се занимават с множество организации за управление правото на възпроизвеждане за различните категории материали – книги, карти, ноти, фотографии. Възможно е дружествата да не притежават дигиталните права, които си остават у правноносителите. По тази причина библиотеките биха имали полза от организации, които управляват правата, включително и дигиталните, за множество различни категории произведения.

Предизвикателства в развиващите се страни

На срещата, отбелязваща 100-годишната й дейност, Международната асоциация на книгоиздателите (IPA) взема решение, с което призовава за създаване на независима организация за управление правото на възпроизвеждане във всяка държава. Международната федерация на организациите за правата на възпроизвеждане (IFRRO) е създала регионални комитети за Тихоокеанска Азия, Африка и Средния Изток, Латинска Америка и Карибите, чиято задача е да подпомагат разработването на правна рамка за създаване и насърчаване на организациите за управление правото на възпроизвеждане и да се борят с всички форми на незаконно възпроизвеждане в региона.

Международната федерация е наясно, че новосъздадени организации възникват в страни с малко ресурси и с много политически, икономически и социални проблеми. Поради това е изненадващо, че първият пазарен сектор, в които се съсредоточават организациите за управление правото на възпроизвеждане, обикновено е този на образованието. Това отчасти е така, защото училищата и университетите могат да бъдат сериозни потребители на

копия на защитени от авторско право материали, но най-вече защото там решаващият фактор е най-лесно откриваем. Тъй като целта е да се натрупа максимална възвръщаемост в най-кратък срок, общественото финансираните органи, правителствените служби, библиотеките, културните и изследователските институции също попадат в целевата група.

Достъпът до информация и знание е изключително важен за образованието и нуждата от квалификация в бедните страни, чийто човешки капитал е в центъра на развитието. От съществено значение е оскъдните средства да не се отклоняват от основните образователни нужди, първостепенните дейности или покупката на първични ресурси за библиотеките, от които студентите почти изцяло зависят.

Друг фактор е, че региони като Африка са предимно потребители на защитени от авторско право творби, което води до притеснението, че африканските организации за защита на авторските права могат да се превърнат в „събирачи на чужда печалба“, т.е. ще изпращат повече средства извън страната, отколкото ще получават в замяна. Въпреки че съществуват специални, двуезични споразумения за създаване на организации за управление правото на възпроизвеждане, е необходимо да се гарантира, че преговорите с библиотеките, както и събирането и разпределянето на хонорари сред местните творци, са открити и прозрачни.

Позиции на библиотеките

[Australian Library and Information Association \(ALIA\) Copyright collecting societies: proposed code of conduct](#)

[EBLIDA Response to the European Commission Working Document on the management of copyright and related rights](#)

Вижте още

[Collective Management in Reprography \(2005\) IFRRO/WIPO \[PDF\]](#)

Gervais, Daniel (2006). The Changing Roles of Copyright RROs. In Press.

[Nwauche S. Enyinna \(2006\). A Development Oriented Intellectual Property Regime For Africa](#)

(Декември 2006)

ПРАВО НА ОБЩЕСТВЕНО ЗАЕМАНЕ

Какво е право на общественото заемане

Правото на общественото заемане може да се отнася до две отделни концепции.

1. Правото на общественото заемане може да попада под законодателството за авторско право като едно от ограничените във времето монополни права на правоносителите. В този случай то гарантира на собственика правото да разрешава и забранява заемане на защитената творба след нейното публично разпространение, например след като е била издадена. Правоносител може да е авторът или търговското предприятие, на което той е прехвърлил правата си, като издателство. Публичното заемане може да се разреши чрез планове за използване и с плащане през организации за управление на правата от името на правоносителите. В законодателството на някои държави е заложена алтернатива на общественото заемане, позната като право на възнаграждение
2. Правото на общественото заемане може да бъде и право на възнаграждение. То се фокусира по-пряко върху автора и представлява правото му (дори да не е носител на авторските права) да получи финансова компенсация за общественото заемане на неговата творба. В този случай държавата може да създаде собствени критерии за това кой да получава заплащане, които да имат и обществена насоченост, например възнаграждение да получават само автори, които творят на националния език с цел подкрепа за развитието на националната култура.

Правото на общественото заемане важи само за произведения, фиксирани върху материален носител – печатни книги, аудио записи. То не се отнася за електронни материали или извлечена от база данни информация, които са предмет на договор за използване.

Виж глава **Взаимоотношения между авторското право и договорното право**

Практика

Според Международната мрежа за правото на обществено заемане, деветнадесет държави са въвели заемни програми, а още двадесет и една са в процес на разработване на подобни системи.

Все пак е важно да се разбере, че в глобалната икономика не съществува право на обществено заемане, с други думи не съществува международен договор или конвенция, която да задължава държавите да въведат системи за обществено заемане. (На практика при преговорите за условията по Договора на СОИС за авторските права се взема решение правото на обществено заемане да не се включва, заради евентуалното му отражение върху библиотеките и образователните центрове в развиващите се страни).

Правото на обществено заемане в Европейския съюз

Все пак съществува законово изискване към страните-членки на Европейския съюз (ЕС) за въвеждане на система за обществено заемане. Това е резултат от Европейската директива за правото на отдаване и заемане (обвързваща за всички страни-членки), внесена за разглеждане през 1992 г. Тази директива важи не само за двадесет и петте страни членки на ЕС (нарастващи на двадесет и седем през 2007 г.), но и за всички държави извън обединението, които искат да се възползват от единния европейски пазар като страните от Европейската икономическа зона, Норвегия, Исландия и Лихтенщайн.

На практика правото на обществено заемане е европейско творение, водещо началото си от XIX в.: тогава литературните творци смятали, че губят приходи от продажбите на своите произведения, заради достъпността на книгите им в разрастващата се по онова време мрежа от обществени библиотеки. Първата държава, която въвежда право за обществено заемане, е Дания през 1946 г., следвана непосредствено от Норвегия и Швеция.

Накратко европейското законодателство постановява, че създателите на книги, филми и всякакви други творби, защитени от авторско право и (по преценка на страните-членки) всички други правноносителни, имат правото или да разрешат/забранят заемането на техните творби от институции като обществените библиотеки, или да бъдат компенсирани за такова заемане. С други думи, европейското законодателство включва и двете концепции на правото на обществено заемане.

Историята показва, че голяма част от страните-членки на ЕС посрещат правото на обществено заемане с голям ентузиазъм. Според Директивата от 1992 г., през 1997 г. Европейската комисия е трябвало да издаде доклад за степента на прилагането ѝ. Заради сериозни закъснения при няколко страни членки, Комисията не успява да състави доклада си до 2002 г., десет години след като Директивата влиза в сила. Тя поставя на проверка тринадесет от петнадесетте страни от първоначалния план, сред които са Франция, Гърция, Ирландия, Люксембург, Нидерландия, Великобритания. Срещу някои от тях пред Европейския съд са заведени производства за правонарушения, отнасящи се до неприлагане на Директивата или за грешното ѝ изпълнение (срещу Белгия, Италия, Португалия и Испания успешно са заведени и съдебни дела). Освен това се смята, че Скандинавските страни прилагат правото на обществено заемане по дискриминационен начин – то се дава само на национални и местни автори (Швеция) или за творби, публикувани на националния език (Дания, Финландия).

Това отчасти се дължи на характера на директивите – гъвкав инструмент на европейското право – които създават предпоставки страните членки неволно да грешат при тълкуването на условията и свободите в тези текстове. Всъщност, един от най-сериозните проблеми е, че макар Директивата да разрешава определени типове учреждения, които позволяват заемане на материали, да бъдат освободени от задължения към правоносителите, някои страни членки прекаляват с изключенията. По мнение на Европейската комисия, прекомерното освобождаване подлага на риск ефективността на правото за обществено заемане.

Друга възможна причина може да е това, че правото на обществено заемане не е типично за повечето държави и се явява като чужда концепция, която изисква от учрежденията да въведат нови системи за управление и заплащане. Някои страни членки подкрепят авторите с различни средства като сериозни данъчни облекчения, например.

Как се изчисляват възнагражденията?

Всяка държава изчислява по различен начин възнаграждението. В Европейския съюз такова се полага за „използване“ на творбата (което означава, че в това число попадат и различните справочни издания, които обикновено не подлежат на заемане). Други изчисляват заплащането на

основата на броя заемания на дадено произведение, на броя съхранявани в библиотеката екземпляри, на броя регистрирани читатели или изплащат предварително договорена с организацията-посредник сума директно на автора.

Размерът на тези авторски хонорари обикновено е скромнен, а е възможно да има таван на сумата, която може да получи индивидуален автор. Въпреки това, натрупаните суми могат да бъдат значителни. Правото на обществено заемане струва на Дания приблизително €20 млн (\$26,6 млн/40 млн лв.) всяка година, около 5% от разходите за обществените библиотеки. През 2006 г. разходите на Великобритания за правото на обществено заемане възлизат на повече от €11 млн (\$15 млн/22 млн лв).

Във всички държави, с изключение на Нидерландия, разходите за възнаграждения и за управление на програмите за заемане се поемат от държавата.

Библиотечна политика

Когато датски автор претендира възнаграждение за публичното заемане на своите книги по време на първата годишна конференция на Датската библиотечна асоциация през 1917 г., библиотеките и издателите се противопоставят на тази идея, като по този начин поставят началото на дебат дали отдаването на библиотечни материали е в полза или в ущърб на авторите. Основното предположение, че заемането от библиотеки води до загуба от продажбите, не се потвърждава. Библиотеките са сред големите купувачи на публикувани произведения, най-често набавящи многоекземплярни материали. Те подпомагат потребителите в запознаване с нови автори чрез популяризиране на книги и възможности за търсене, като по този начин осигуряват платформа за национално разпространение на авторската творба.

Когато се въвежда правото на обществено заемане, обществените библиотеки стават стабилната основа за тази система. Те осигуряват данни за заеманията, наличните екземпляри или броя на регистрираните читатели на администраторите за годишното изчисляване на възнагражденията. Сътрудничеството с библиотеките е съществено за създаването, поддържането и управлението на системите за обществено заемане. В държави с добре работещи заемни програми, където библиотеките са тясно консултирани по създаването и управлението им, опитът за библиотеките е до голяма степен

положителен. Така се появяват нови възможности за създаване на партньорства с автори и популяризиране ролята на обществената библиотека, например с организиране на авторски четения и публична авторска подкрепа за библиотеките.

Международната федерация на библиотечните асоциации и институции ИФЛА, обаче, не подкрепя принципите на правото за обществено заемане, които, според нея, могат да застрашат свободния достъп до услугите на обществените библиотеки. Общественото заемане е от съществено значение за културата и образованието и трябва да е свободно и достъпно за всички. Тази позиция се основава на множество установени принципи, включително:

- основните ценности на ИФЛА;
- обществената библиотека трябва да е принципно освободена от такси;
- заемането на публикувани материали чрез библиотеките не трябва да бъде ограничавано от законодателство или от договорни условия;
- средства за изплащането на правото на обществено заемане трябва да се осигуряват от държавата, а не от бюджета на библиотеката.

Продължава изготвянето на препоръки, отнасящи се до въвеждането или изменението на системите за право на обществено заемане, финансирането, правната рамка, определенията в закона, консултациите и привличането на библиотекари в създаването и управлението на заемните системи.

Правото на обществено заемане и развиващите се страни

ИФЛА заявява още, че правото на обществено заемане трябва да бъде отхвърлено в полза на обществения интерес в случаите, когато една страна не може да си позволи да финансира заемна програма без да отклонява средства от по-фундаментални обществени услуги. По-точно, не трябва да се въвежда в страни, които Световната банка не е определила като държави с висок или среден доход.

Първата съществена стъпка е средствата, предназначени за културни и образователни цели, да се използват за осигуряване на достъп до образование и за развитието на добри библиотечни услуги и инфраструктура. Библиотеките трябва да могат да насочат бюджетите си към повишаване на грамотността и покриване на основните образователни потребности, като осигуряват достъп на учащите до модерни учебни ресурси, развиват новаторски услуги за доставяне на необходимата информация за здравеопазване, селскостопанска техника и

демократично участие за провинциални или обществено онеправдани общности.

Право на обществено заемане в дигиталната ера?

Правото на обществено заемане се отнася единствено за материални носители като печатните книги. Ролята му в дигиталната епоха, когато правноносителите имат по-голям контрол върху достъпа и употребата на електронни материали чрез комбинации от правни механизми (договори за използване) и технологични средства (системи за технологична защита), е под въпрос. Например, ако потребител вземе книга от обществена библиотека, правноносителят не може да контролира кой или къде ще я чете, докато при дигиталните ресурси той може да упражнява такъв контрол. Библиотекарите трябва да бъдат бдителни, за да се гарантира, че тези фактори са взети под внимание при предприемане на стъпки за развиване на правото за обществено заемане за дигитални материали.

Позиции на библиотеките

[EBLIDA statement on the infringement procedures over Public Lending Right](#)

[IFLA Committee on Copyright and other Legal Matters \(CLM\)](#)

Background paper on public lending right in [English](#) and [Polish](#) [PDF]

IFLA Position on Public Lending Right in [English](#) | [Chinese](#) | [French](#) | [German](#) | [Spanish](#) | [Polish](#) [PDF]

Вижте още

[European Commission Rental and Lending Right](#)

[PLR International](#)

(Декември 2006)

ПРАВО ВЪРХУ БАЗИ ДАННИ – ЕВРОПЕЙСКИЯТ ЕКСПЕРИМЕНТ

Бази данни: авторско право и право върху базите данни

База данни е систематично организирана колекция от независими произведения, данни и други материали, в която може да бъде проведено търсене. Тя може да бъде и електронна, и неелектронна, като библиотечния традиционен каталог. Факти и данни като математически формули или океански течения не подлежат на авторско право, но колекциите от данни са защитени от

закона. С други думи, базата данни е защитена от авторско право, ако е фиксирана в някаква материална форма или е оригинална.

Съществуват два прага на оригиналността. В страните с гражданско право, където съществува силна традиция за „правото на автора“, е необходимо „интелектуално творение“. В страните с прецедентно (англо-саксонско) право, защита на авторското право се предоставя, когато създаването на материала изисква значителни умения, труд или преценка (тази практика е известна като доктрината за „пот на челото“). Това най-общо означава, че малка част от базите данни в държавите със законодателство от първия тип попадат под авторското право, защото по-високият праг определя само т. нар. „оригинални“ бази да бъдат защитени.

През 1991 г. във Върховния съд на САЩ (прецедентно право) по делото Файст се изяснява, че неоригинален набор от данни не подлежи на защита от авторското право. Съдът, като изтъква необходимостта от „оригиналност“ в смисъла на авторското право пред прилагането на критериите за „пот на челото“, отсъжда, че за азбучно подреден телефонен указател не може да се присъди авторско право.

По същото време, Европейската комисия обсъжда факта, че Европейският пазар е „разделен от множество технически, правни и езикови бариери“. Защитата на бази данни в страните членки с гражданско право се различава от тази в страните с прецедентно (Великобритания и Ирландия). Комисията смята, че това вреди на свободното разпространение на такива информационни продукти в Европа и отбелязва, че само Великобритания, със своите снижени стандарти за „пот на челото“, създава 50% от европейските услуги, свързани с онлайн бази данни. (Разбира се, това може да бъде обяснено и с други фактори като езика, на който е съставена базата). Комисията смята, че повишаване защитата на базите данни в Европа ще стимулира развитието в тази индустрия и ще направи възможно тя да се съревновава с американската.

С Директивата за правна закрила на базите данни от 1996 г. Европейската комисия се опитва да установи средно положение. Тя хармонизира прага за „оригиналност“ с високите стандарти, които се прилагат в страните, изповядващи правото на автора, което означава, че закрилата от авторското право се дава само за т. нар. „оригинални“ бази данни. Втората

крачка е създаването на иновативно право, което да защитава „неоригиналните“ бази, които преди са се ползвали от закрилата на доктрината за „пот на челото“, но които вече не се вписват в по-високите стандарти за оригиналност. Известно като право върху базите данни или особено право (*sui generis*), то осигурява защита на създателите на бази данни, които са вложили сериозна инвестиция в изграждането им. Още наричано право на издателя, то се прилага за базите данни, които са икономически значими за създателя, но едновременно с това не са плод на творчество.

„*Sui generis*“ означава единствен по рода си, уникален по своите характеристики. Вероятно с цел да се получи конкурентно превъзходство над създателите на бази данни в САЩ, това право с един замах гарантира правна закрила на всички неоригинални бази данни (като азбучни телефонни указатели), без прецедент в нито една международна конвенция. Това означава, че принципът за национално разглеждане на случаите, при които собствени и вносни продукти са третирани еднакво, не важи. Това на свои ред значи, че американските създатели на бази данни не могат да се възползват от това ново право. Така започва европейският експеримент с базите данни.

Практика

Накратко, правото върху базите данни гарантира на създателя (най-често издателя), който е направил сериозна инвестиция чрез набавяне, потвърждаване или представяне на съдържанието, изключително право на извличане (сходно с правото на възпроизвеждане в авторското право), право на повторно използване (подобно на правото за публично разгласяване), заедно с право на разпространение. Срокът на защита е 15 години, удължен с още 15 в случаите, когато в базата е внесена сериозна промяна. Директивата предвижда малък брой изключения и ограничения.

Също като при авторското право, правото върху базите данни е автоматично и важи за всички европейски продукти, без значение дали попадат под закрилата и на авторски права. За да бъде защитена от авторско право, една база трябва да е оригинална по подбор или подредбата на своето съдържание. За да бъде защитена от правото върху базите данни, подборът и подредбата трябва да са резултат от значителна инвестиция. Това означава, че е възможно да се удовлетворят и двете изисквания, в резултат двете права ще

важат едновременно. Същинското съдържание на базата данни може да е, а може и да не е предмет на авторско право в зависимост от неговия характер.

Всичко това поражда сериозно объркване за потребителите, включително и за библиотеките. Поради сложността на двустепенния подход обикновено не става ясно какво е защитено или за колко дълго. Изключенията и ограниченията не съвпадат с тези от по-късно появилата се Директива за авторските права и остава неясно коя от двете има надмощие. Учените заявяват, че правото върху базите данни пречи на проучванията като ограничава достъпа до и употребата на академични данни, които сами по себе си не са предмет на авторското право. Неясните и двусмислени условия като „сериозна инвестиция“ довеждат до различна интерпретация от различните национални законодателни органи и следователно до правна несигурност.

Скорошни подобрения

Наскоро бяха направени две сериозни подобрения. През 2004 г. Европейският съд, върховен съд на Европейския съюз (ЕС), издаде първото си постановление, свързано с Директивата за правна закрила на базите данни, по четири свързани дела, засягащи списъци с насрочени футболни срещи и конни надбягвания. С решението си, отразяващо обществените нагласи, Съдът намалява обхвата на особеното право като отменя защитата за доставчиците на бази данни, представляващи „единствен източник“. Според това постановление на Британският борд за конни надбягвания, който създава списъци с насрочените състезания, съществена част от неговата дейност, не се гарантира особено право, което би могло да доведе до незаконен монопол и на основата на правната закрила на базите данни, може да ограничи създаването на подобни продукти. Това означава, че азбучните телефонни указатели, програмите за телевизията и т.н., вече не се ползват от защитата на особеното право. Обхватът на защита се намалява и в резултат на това, че единствения начин да се докаже нарушение е да се провери дали взетата информация влияе на фактичестката инвестиция на създателя в базата.

През 2005 г. Европейската комисия предприе процедура по оценяване на ефекта от правото на закрила на базите данни. По сравнително необичаен, но добре посрещнат метод, тя проведе емпирично проучване дали „експериментът“ е бил успешен. Резултатът показва, че „икономическото влияние на особеното право върху създаването на бази от данни е недоказано.

Въведен с цел да стимулира създаването на бази данни в Европа, новият инструмент няма доказано влияние върху този процес“. Оценката представя четири възможни политики за действие: отмяна на цялата Директива; отмяна на особеното право, коригиране на предписанията за особеното право или запазване на положението. След допитване до обществото, през 2006 г. Комисията ще изрази окончателната си преценка за това дали се налагат законодателни промени или не.

Библиотечна политика

Библиотеките, събират, подреждат и съхраняват информация и знание с цел да ги правят достъпни за учаци, изследователи и за широката общественост, за да печели по този начин цялото общество. В дигиталната среда по-голяма част от съдържанието се съхранява в бази от данни. В това отношение библиотеките играят двойна роля: те са сериозни потребители на бази данни, като сключват договор за използване с издателя за достъп до съдържанието; те са и създатели на бази данни, например тези, получени в резултат от проекти за дигитализация, на библиотечните каталози и регистрите от мета данни, които създават.

Принципно, библиотеките се противопоставят на въвеждането на нови права, защото те поставят допълнителни прегради пред достъпа до знание и особено до съдържанието, което е обществено достояние. Нови права над информация означават нови условия, за които библиотеките трябва да преговарят или от които трябва да се освободят, което оскъпява разходите и затруднява достъпа. Директивата за правна закрила на базите данни въвежда ново право в услуга на създателите на бази от данни, което има за цел да стимулира инвестициите в тази индустрия. Едновременно с това издателите се обединяват, привличайки вниманието на органите за защита на конкуренцията, като така повече информация попада в по-малко ръце. Създаването на бази данни в европейски мащаб намалява, а Директивата остава трудна за разбиране и тълкуване, дори за специалисти.

От гледна точка на библиотеките информационната среда е претърпяла сериозно развитие. Засилващото се сътрудничество между библиотечните институции довежда до превръщането на местните бази от данни в регионални и национални ресурси; мащабни проекти за дигитализация се подеват между библиотеки и търговски партньори; метаданните се превръщат в мощен

помощен инструмент и добавят многоизмерност при едновременното търсене в няколко бази от данни и в интернет. Някои библиотеки започват да използват особеното право, за да контролират собствените си бази от данни, особено когато сключват партньорски споразумения с търговски предприятия. Това може да гарантира на библиотеката сигурен достъп до съдържанието, дори когато базата от данни е частна.

В този контекст консорциумът Електронна информация за библиотеките (ЕИБ) призовава Европейската комисия да подобри съществено Директивата за правна закрила, като коригира условията на особеното право, въвеждайки задължителни договори за използване и да гарантира, че е съгласувана с Директивата относно информационното общество.

Международни измерения

Европейската комисия от години се опитва да внесе международен договор за базите данни в организацията, отговорна за съставянето на глобални политики в тази сфера – Световната организация за интелектуална собственост (СОИС). През 2002 г. Комисията отбеляза успех със своето особено право, призовавайки страните членки на СОИС да увеличат закрилата на базите данни до национално ниво. САЩ, другият голям производител на бази от данни, се отнесе резервирано. След делото Файст през 1991 г., няколко американски компании се стремят към специално право за базите от данни. Въпреки това, повечето подобни фирми, подкрепяни от Американската търговска камара, се противопоставят на въвеждането на такова право, като смятат, че могат достатъчно добре да защитят интересите си със законови средства като договори и технически мерки като пароли за достъп. Не на последно място, те смятат, че по-сериозната защита ще затрудни генерирането на бази, като по този начин намали стимула за създаване на такива информационни продукти и ограничи конкуренцията при осигуряването на информация. С други думи това право би имало отрицателен ефект върху продукцията.

Като се има предвид собствената ѝ оценка за Директивата за правна закрила на базите от данни, Европейската комисия надали скоро ще внесе отново идеята си за международен договор пред СОИС. Все пак Директивата насърчава въвеждането на особеното право в трети страни на основата на формално взаимодействие. Всяка държава, която договаря търговско

споразумение с ЕС, като споразумение за икономическо партньорство, трябва да е наясно с опита на Съюза с правото на базите данни и трябва да избягва прилагането на това право със собственото си законодателство. (Вижте още глава **Авторски права и търговски споразумения**).

Позиции на библиотеките

[EIFL](#)

[European Bureau of Library, Information and Documentation Associations \(EBLIDA\)](#)

[UK Libraries and Archives Copyright Alliance \(LACA\)](#)

Вижте още

[European Commission. Protection of databases in the European Union: Database Directive, Evaluation of database rules, etc.](#)

[Two database cheers for the EU](#). James Boyle, Financial Times, 2.1.2006

Institute for Information Law, University of Amsterdam. [The Database Right File. A unique collection of case law on the European \(sui generis\) database right](#)

(Декември 2006)

КРИЕЙТИВ КОМЪНС⁶: ДОГОВОР ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА „ОТВОРЕНО СЪДЪРЖАНИЕ“

Какво е Криейтив комънс?

Криейтив комънс е американска неправителствена организация, създадена от Лорънс Лесиг през 2001 г., която е посветила своята работа на увеличаване достъпността до творчески произведения, особено в онлайн режим. Интернет предлага нови възможности за разпространение, споделяне и повторна употреба на творческо съдържание. Голяма част от това съдържание е обект на авторско право. Авторското право защитава творбата от нейната поява, осигурявайки на създателя набор от изключителни права върху възпроизвеждането, превеждането, представянето пред публика и записването. Криейтив комънс предлага лесен за автори, изпълнители, музиканти и други създатели начин да изберат как да направят творбите си достъпни и при какви

⁶ Creative commons означава „Творчески общности“ или „Създателно споделяне“. Възприето е наименованието на организацията и нейните продукти да се транслитерират в българия език, вместо да се превеждат буквално (Бел. прев.)

условия, а на потребителите позволява да разберат как и кога могат да използват материала.

Криейтив комънс прилага лесни за разбиране договори за ползване и лога, които помагат на потребителите да разпознаят кои материали попадат под неговите условия. Електронната версия на договора съдържа машинночетими метаданни, които описват условията и показват статуса на защита на авторски права, като позволяват материалите да бъдат намирани чрез машини за търсене и други онлайн инструменти.

Криейтив комънс покрива широк спектър от творческо съдържание. В него се включват аудио материали – музика, звук, речи; изображения – снимки, илюстрации, скици; видео материали – филми, анимации, записи; текст – книги, уебстраници, блогове, есета; образователни материали – планове на уроци, пакети от курсове, учебници, презентации.

Няколко милиона страници с уеб-съдържание днес използват договорите за използване на Криейтив комънс. Някои от най-популярните сред тях са страницата за споделяне на снимки Flickr, Internet Archive, който поддържа архив от интернет и мултимедийни ресурси, MIT Open Courseware, инициатива за онлайн публикуване на учебни материали от курсове на Масачузетския технологичен институт.

Криейтив комънс е договор за използване на „отворено съдържание“, измислен така, че да описва цяло семейство от договори, които изрично позволяват възпроизвеждане и повторна употреба. Други примери за подобни инструменти, макар и с различни условия, са Лицензите за свободна документация на ГНУ (използвани от Уикипедия) и Свободния артистичен лиценз.

Практика – как работят договорите Криейтив комънс

Криейтив комънс предлага доброволен, гъвкав набор от възможности за използване, подбрани в зависимост от нивото на защита и свобода, което автор или изпълнител иска да има. Ако в основата на повечето закони за авторското право стои постановката „всички права запазени“, то договорите Криейтив Комънс, прилагат широк спектър от „някои права запазени“ до пълно отдаване на обществено достояние, познато като „няма запазени права“.

Всеки договор съдържа определени базови правила и възможности, избрани от създателя в зависимост от това как искат да се използва творбата им. Възможностите са:

- **признание:** позволява на други да копират, разпространяват, показват или представят защитени с авторски права произведения, включително производни творби, но само при посочване на авторството;
- **некомерсиално:** позволява на други да копират, разпространяват, показват или представят защитени с авторски права произведения, включително производни творби, но само с некомерсиална цел;
- **без производни творби:** позволява на други да копират, разпространяват, показват или представят само дословно произведенията, но не могат да създават производни творби;
- **споделяне на споделеното:** позволява на други да разпространяват производни творби, но само при същите условия, които важат за оригинала.

В резултат, съществуват 6 основни типа договори и още няколко други за специално приложение, пробни договори. Всеки тип има три части:

- „Общи условия“, които обясняват на достъпен език какво е позволено от договора и използват лесни за разпознаване символи;
- „Законова част“, насочена към адвокатите, която представлява пълния текст на договора
- Машинночетима версия, съдържаща RDF/XML метаданни, описващи договора, според който защитените с Криейтив комънс произведения са достъпни за намиране чрез търсещи машини в мрежата.

Сайънс комънс⁷, подразделение на Криейтив комънс, цели да премахне ненужните правни и технологични бариери пред научните сътрудничества и нововъведения. Техният дългосрочен план е не само да осигуряват полезни договори, но и да комбинират издателските, информационните и договорни подходи в цялостен и добре организиран изследователски процес.

Политика при избора на договор за ползване Криейтив комънс

⁷ Science Commons – в превод: „Научни общности“ или „Споделяне на наука“. Подобно на „Криейтив комънс“ не е възприето превеждане на термина. (Бел. прев.)

Договорите за ползване Криейтив комънс произхождат от САЩ и се основават на американското законодателство. Това означава, че някои концепции не са приложими в други страни по света. Криейтив Комънс Интернешънъл, друго подразделение, посвещава работата си на разработване и приемане на специфични според законодателството договори. Това включва юридически превод на договорите, правен от доброволци, така че те да съответстват на закона и правната система в конкретна държава. Национални договори за ползване са възприети в 34 държави от Аржентина до Великобритания, а се разработват в още 20.

Много фактори трябва да се обмислят, преди прилагането на договор за ползване на дадена творба. Произведението трябва да е подходящо за такъв договор, инициаторът трябва да притежава правата, т.е. трябва да има авторско право над творбата и да разбира как работят договорите за ползване. Важно е да се знае, че тези договори не подлежат на отмяна; това означава, че авторът не може да спре някой, който вече е получил творбата по условията на договор за използване от типа Криейтив Комънс. Разбира се, създателят може да ограничи разпространението на творбата във всеки един момент, но това няма да спре от разпространение всички копия, които са се появили по условията на договора. Освен това, организациите за управление на авторски права от името на правноносителите според някои законодателства могат да забранят на своите членове да сключват договори за използване, в зависимост от начина, по който правноносителите им преотстъпват своите права.

Библиотечна политика

Договорите за използване Криейтив комънс имат два аспекта за библиотеките:

На първо място е създателят аспект. Общо взето библиотеките са често потребител, отколкото създател на съдържание. Въпреки това, обичайните библиотечни дейности могат да произведат съдържание, защитено от авторски права, което институцията може да иска да сподели с други, например презентации от конференции, снимки на сградата от нейната уеб-страница, блог на библиотеката и др. (Важно е да се помни, че библиотеката трябва да притежава авторските права, за да може да се възползва от договор за използване. В този контекст може да се наложи проверка на условията по договорите за наемане на персонал, с оглед собствеността на произведенията).

След това идва потребителският аспект. Библиотеките могат да се възползват от милиони материали под Криейтив комънс, докато създават свои собствени документи, например намиране на интересно ново лого за брошурите на институцията, използване на извадки от новопубликувани пътеводители като информация за посетителите на сайта или включване на рецензии за книги в бюлетина за новонабавени издания.

През юни 2006 г. е изчислено, че приблизително 140 милиона уебстраници са възприели Криейтив комънс договори. Те са се превърнали в един от най-добрите начини за достъп до отворено съдържание и се радват на интерес в масовата преса, както и на академични и експертни анализи. Като информационни професионалисти, библиотекарите трябва да са наясно с такива разработки и трябва да могат да съветват своите потребители по въпросите, свързани с достъпа и употребата на дигитално съдържание. В някои институции библиотекарите са придобили опит и по правните въпроси на цифровата среда и могат да помагат на колегите си да бъдат в час със скоростното развитие на тази все по-усложняваща се сфера.

Вижте още

[Creative Commons website](#)

[Freedom fighter with a guilty conscience. Lawrence Lessig explains his mission to limit the cultural damage caused by copyright](#)

[Unbounded Freedom. A guide to Creative Commons thinking for cultural organisations](#)

(Декември 2006)

ОТВОРЕН ДОСТЪП И ОБМЕН НА НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ

Какво означава „отворен достъп“?

„Отворен достъп“ означава безплатен достъп в интернет до публикации, базирани на рецензии от колеги, което позволява на всеки потребител да чете, сваля, копира, разпространява, разпечатва, търси или препраща към пълния текст на статията (Инициативата на Будапеща за отворен достъп, 2002). Това може да се осъществи по два начина: чрез списания със отворен достъп и чрез институционални или тематични репозиториуми.

Списание със отворен достъп е налично напълно безплатно в мрежата и не разчита на обичайните абонаментни бизнес модели, за да генерира приходи. Вместо това се използват нови бизнес модели, които включват такса за обработка на статиите, спонсорство, реклама или комбинация от всички тях. Обществената научна библиотека (PLOS) е съставена от публикации, базирани на рецензии от колеги в списания с отворен достъп по множество от най-различни дисциплини, сред които биология и пренебрегвани тропически болести, докато BioMed Central и Bioline International са публикували заедно над 255 заглавия. През октомври 2009, Директорията за списания с отворен достъп (DOAJ) съдържа над 4 358 заглавия. Още повече, множество големи традиционни издателства, сред които Oxford University Press, Springer и Elsevier, предлагат на авторите възможността да поставят своите статии на отворен достъп в замяна на заплащане на такса, известна като такса за обработка на статията.

Институционалният репозиториум е общественодостъпен архив, в който онлайн се съхраняват публикуваните творбите на автори от университета или институцията. Това могат да са извадки или пълнотекстови статии. Възможно е да има някои пречки или други условия, свързани с публикуването на окончателната версия на дадена статия (така, както е публикувана в печатно списание) в такъв онлайн архив, но все по-голям брой издатели започват да си съдействат с репозиториуми. Чрез използването на оперативно съвместим софтуер, който е подходящ за Инициативата Отворени архиви (ИОА), депозираните материали могат да бъдат търсени и индексирани. Примери за съвместим с ИОА софтуер с отворен код са DSpace, Eprints и Fedora. Директорията на репозиториумите със отворен достъп (OpenDOAR) е указател, който позволява търсене на академични репозиториуми и тяхното съдържание.

Отвореният достъп завинаги променя обмена на научна информация, макар икономическите аспекти все още да са повод за спор между учени и изследователи, университетски администратори, библиотекари, финансиращи институции и издатели на търговски и образователни дружества.

Първата Световна седмица на отворения достъп се проведе през октомври 2009 г.

Коя е движещата сила зад отворения достъп?

Учени и университетски автори се борят за максимално влияние на своите произведения. Колкото повече изследванията им се търсят и цитират, толкова по-добре е за тяхната кариера и институция, създават се възможности за бъдещо финансиране, както и цялостна полза за науката и обществото. Подтикната от преминаването от хартия към електронна среда, структурата, в която работят изследователите, се променя бързо. Нови инструменти за обмен на научна информация са причината изследователите да са все по-наясно с ограниченията и преградите пред достъпа до техните творби, както и пред работата на колегите си рецензенти, при традиционната система за публикуване на научна периодика. При нея обикновено се изисква от авторите да прехвърлят авторските си права на издателя, като по този начин се лишават от контрол върху разпространението на творбите си, например даден автор може да бъде ограничен да публикува произведението си на собствената си уебстраница или да го раздава на учениците си. Затова изследванията отначало са достъпни само за институциите, които са се абонирали за изданията, които ги публикуват.

Проучването на Европейската комисия за икономическото и техническо развитие на пазарите за научни публикации в Европа от 2006 г. потвърждава, че между 1975 и 1995 цената на печатните списания се е повишила с 300% над стойността на инфлацията. Такова годишно покачване на цените, съчетано с намаляващите библиотечни бюджети, води до „криза на периодиката“, при която библиотеките прекъсват абонаментите си не само за малко търсени заглавия, но и за съществени за профила си издания.

Спонсориращите организации искат да са сигурни, че изследванията, за които отпускат средства, имат възможно най-голямо научно влияние (измервано по количеството цитирания) и че финансираните с обществени средства изследвания са общодостъпни. Въпреки това се случва тези организации да нямат достъп до проучванията, които самите те са финансирани, защото тяхната институция не се е абонира за списанията, в които са публикувани резултатите от тях. По-специално, споровете върху правото на обществен достъп до финансираните с обществени средства изследвания са довели до нови политики по отношение на спонсорираните. Например през декември, 2007 г. САЩ приема указ, според който Националният институт по здравеопазване на САЩ трябва да осигури отворен

онлайн достъп до резултатите от проучванията, които е спонсорира (възлизачи на 29 милиарда долара годишно), докато Позицията на Wellcome trust⁸ за подкрепа на отворения и неограничен достъп до публикувани изследвания (2005) налага самоархивиране⁹ за период от 6 месеца.

Ако работи само традиционната издателска система, прегледът на резултатите от проучвания ще стане особено труден, тъй като библиотеките не могат да си позволят да осигуряват задоволителен достъп до статии от традиционни списания. Глобалното движение за промяна и въвеждане на отворен достъп до публикуваната специализирана периодика и общодостъпни институционални репозиториуми за материали и данни от изследвания, което е резултат от недоволството на обществото, привлича подкрепата на учени, престижни финансиращи организации, законодатели и библиотеки, и продължава да нараства.

Политика

Важни събития за политиката на отворен достъп

2002: Будапещенската инициатива за отворен достъп, подкрепена от Институт „Отворено общество“ става първата важна международна изява на принципи и ангажираност за подкрепата на отворения достъп. Тя предлага първото определение на „отворен достъп“ и залага цели и стратегии за достъп и обмен на научна информация.

2003: Медицинският институт „Хауърд Хюс“ създава Декларацията за отворен достъп от Бетезда, а Институтът „Макс Планк“ – Берлинската декларация. И двата документа предлагат определения за отворен достъп и обръщат внимание на ролята на спонсорите.

2004: Докладът на Комитета по наука и технология към Британската камара на общините, под заглавие „Научните публикации – достъпни ли са за всички?“, препоръчва на всички висши образователни институции във Великобритания и финансирани от правителството изследователски съвети да създадат безплатни институционални онлайн репозиториуми. Освен това документът призовава и за подкрепа на научните списания с отворен достъп.

⁸ „Wellcome Trust“ е английска неправителствена организация, формирана през 1936 г. с цел да финансира изследвания за подобряване хуманното и животинското здраве. (Бел. прев.)

⁹ Самоархивиране означава, че институцията, извършила изследването, се задължава да депозира в собствен онлайн репозиториум с отворен достъп резултатите, преди или едновременно с публикуването им в специализирания печат. (Бел. прев.)

2005: Английската организация Wellcome Trust се превръща в първия спонсор, който предоставя отворен достъп до изследванията, които финансира.

2006: Финансирано от Европейската комисия изследване на пазара на научни публикации в Европа препоръчва публикациите от спонсорирани с европейски средства проучвания да бъдат предоставени на отворен достъп в електронни архиви. Седемте научноизследователски съвета на Великобритания възприемат политика на отворен достъп по отношение на изследванията, които финансират.

2007: Украинският парламент нарежда отворен достъп до всички финансирани с обществени средства проучвания. През декември Европейският научноизследователски съвет издава „Насоки за отворен достъп“.

2008: Стартира пилотният проект на Европейската комисия „Наука в обществото“, който има за цел да осигури отворен достъп до приблизително 20% от проектите по Седма рамкова програма (7РП). Факултетът по изкуство и наука на Харвардския университет се превръща в първия американски факултет, гласувал единодушно за въвеждане на отворен достъп.

2009: Новият литовски Закон за науката изисква финансираните с обществени средства изследвания да бъдат свободно достъпни онлайн. Проектозакон за обществения достъп до федерални проучвания, предложен за пръв път през 2006 г., е внесен в американския Сенат. Той изисква отворен достъп до всички изследвания, финансирани от единадесетте най-големи държавни спонсорирани организации. Университетът в Канзас става първият обществен университет, който възприема политика на отворен достъп за резултатите от своите проучвания.

Отвореният достъп в развиващите се страни и страните в преход

2005: На международен семинар в Бразилия е приета Декларацията от Салвадор.

2006: Докладът на Южноафриканската академия на науките за стратегическия подход към публикуването на научни изследвания в Южна Африка разкрива, че през последните 14 години 1/3 от южноафрикански научни списания не са цитирани в международните си съответствия. По-малко от 10% от 255-те акредитирани южноафрикански списания са цитирани достатъчно, за да бъдат включени в международните научноизследователски бази данни, въпреки че ЮАР е лидер в публикуването на научни разработки на континента.

Изследване на Шалки Аджем (Shawki Najjem) и др. от Университета в Квебек показва, че свободностъпните електронни статии получават средно с 50% повече цитирания от другите статии в същото научно издание. Практически семинар, събрал Индийския научен институт, Индийската академия на науките и Научноизследователската фондация „М. С. Свамнатхан“ подчертава незабележимостта на уникални научни изследвания от развиващи се страни в корпуса на международната наука и създава модел за Национална политика на отворен достъп за развиващите се страни.

Поредица от национални и регионални практически семинари, финансирани от Институт „Отворено общество“ и организирани от „Електронна информация за библиотеките“ от 2002 г. насам, е довела до създаването на над 165 репозиториуми със отворен достъп, формирането на работни групи по темата, гарантиране на подкрепа от страна на редица национални научноизследователски фондации и формулирането на национални препоръки като Белгородската декларация на белоруски, руски и украински университети. Освен това, университетите на Хонг Конг въвеждат политика на отворен достъп до изследвания с обществено финансиране. Отворен достъп до научноизследователска информация е заложен и в Декларацията от Олвия на украинските университети. Институционални правила за отворен достъп са въведени още в Университета в Претория, ЮАР, Тернопилски държавен технически университет „Иван Пулюй“, Украйна и няколко института на Руската академия на науките, например Централния институт за икономика и математика.

Авторско право и отворен достъп

За качването на защитени от авторско право материали като научноизследователски трудове или файлове с данни в репозиториум обикновено се изисква позволение от правоносителя. Институциите се нуждаят от ясни правила, които да определят отношенията между тях и авторите, изяснявайки кой притежава правата върху труда. По правило авторът запазва правата си, т.е. институцията, като работодател, обикновено не се възползва от правото си да получи авторските права над научната информация. Все пак, това трябва да е ясно отбелязано в институционалните правила или трудовите договори. По същия начин авторите може да имат нужда от напътствия при преговарянето на условията по договори с традиционни научни списания, с

които да позволят депозирането на електронни копия от статиите си в институционални репозиториуми. Сайтът на холандската инициатива SURF Copyright in Higher Education е полезен източник на информация по този въпрос.

Библиотеки и отворен достъп

Като засегнати страни в центъра на „кризата на периодиката“ и отдадени на осигуряването на най-широкия възможен достъп на всички до информация, библиотекарите като цяло са сред най-сериозните защитници на отворения достъп. Библиотеката обикновено е център на отворения достъп за висшето образование и научноизследователските организации и най-често създава и поддържа институционалните репозиториуми. Много библиотечни асоциации са издали изявления, в които подкрепят отворения достъп или са подписали важни декларации, свързани с него. Библиотеките са насърчавани да осигуряват на своите потребители възможността да се възползват от нарастващите по обем и с все по-добро качество рецензирани от колеги научни материали на отворен достъп.

С какво библиотекарите могат да допринесат за отворения достъп?

- чрез създаване на пригоден за отворен достъп институционален репозиториум за текстове и данни;
- чрез подпомагане на персонала да депозира своите научни статии в институционалния архив;
- чрез подпомагане на издаването на свободно достъпни научни списания и създаване на свободни образователни ресурси;
- чрез подпомагане на процесите по подреждане и споделяне на данните;
- чрез разпространяване на информация и застъпничество за отворения достъп;
- чрез показване на предимствата на отворения достъп на неакадемичните и особено на нестопанските общности в района, например с проекти за дигитализация в местни структури – обществени организации, музеи, галери или други библиотеки.

Материалът е създаден въз основа на [„What you can do to promote open access“](#) от Питър Събър.

Вижте още

[Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities \(2003\)](#); also available in [PDF] versions in [Arabic](#) | [Chinese \(simp\)](#) | [Chinese \(trad\)](#) | [English](#) | [French](#) | [German](#) | [Greek](#) | [Italian](#) | [Polish](#), [Portuguese](#) | [Russian](#) | [Spanish](#)

[Bethesda statement on Open Access publishing \(2003\)](#)

[Budapest Open Access Initiative \(2002\)](#); also available in [German](#) | [French](#) | [Spanish](#) | [Russian](#) | [Chinese \(simp\)](#) | [Chinese \(trad\)](#) | [Bengali](#) [PDF]

[Enhancing the debate on Open Access: a joint statement by the International Federation of Library Associations and Institutions and the International Publishers Association, May 2009](#). Also available in [PDF] forms: [French](#) | [Arabic](#)

[Hajjem, C., Harnad, S., and Gingras, Y. Ten-year cross-disciplinary comparison of the growth of Open Access and how it increases research citation impact. IEEE Data Engineering Bulletin, 28 \(4\), 2005, pp. 39-47.](#)

[IFLA statement on Open Access to scholarly literature and research documentation \(2003\)](#); also available in [PDF] versions: [French](#) | [Slovenian](#)

[Joint IFLA/IPA statement: Enhancing the Debate on Open Access \(2009\)](#); also available in [PDF] versions: [English](#) | [French](#) | [Arabic](#)

[National Open Access policy for developing countries \(2006\)](#)

[Open access to research outputs: final report to RCUK. SQW Consulting and Loughborough University Library and Information Statistics Unit, September 2008.](#) [PDF]

[Publish online, South African journals told. SciDev.net, 9th May 2006.](#)

[Salvador declaration on Open Access: the developing world perspective \(2005\)](#)

UK Research Councils' position statements on OA
<http://www.rcuk.ac.uk/research/outputs/access/default.htm>

[Report on a strategic approach to research publishing in South Africa. Academy of Science of South Africa, March 2006.](#) [PDF]

[Scientific publications. Free for all? United Kingdom, House of Commons Science and Technology Committee, 2004](#); also available in [PDF] version.

[Van Orsdel, Lee C. and Born, Kathleen. Periodicals Price Survey 2005: choosing sides. Library Journal, 15 April 2005.](#)

[What you can do to promote open access by Peter Suber](#)

Ресурси

[Directory of Open Access Journals](#)

[Directory of Open Access Repositories](#)

[DRIVER - Digital Repository Infrastructure Vision for European Research](#)

[EIFL Open Access Program](#)

[European Research Council Scientific Council Guidelines for Open Access](#)

[European Commission Science in Society Access to Scientific Information pages](#)

[JISC and SURF Copyright Toolbox](#). Designed to assist with a range of scholarly communications issues including author-publisher contracts.

[A guide to developing Open Access through your digital repository. Open Access to Knowledge Law Project, 2007.](#)

[Sherpa/RoMEO guide to publisher copyright policies & self-archiving](#), site also available in [Portuguese](#)

[Open Access Directory](#)

[Open Access scholarly information sourcebook](#)

[Open Access Week](#)

OSI Stories: [Open access to scientific research—sharing information, saving lives](#). Open Society Institute, January 2008.

[Registry of Open Access Repositories](#)

[Registry of Open Access Mandates](#)

[Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition \(SPARC\)](#). See also [Author rights: using the SPARC Author Addendum to secure your rights as the author of a journal article](#)

[Science Commons Scholar's Copyright Project](#)

[SURF Foundation Copyright in Higher Education](#)

(Октомври 2009)

АВТОРСКИ ПРАВА И ТЪРГОВСКИ СПОРАЗУМЕНЕНИЯ

Какво представляват търговските споразумения?

Търговски споразумения, известни още като свободни търговски споразумения, са договори между две или повече страни, според които те си предоставят взаимно привилегирован достъп до своя пазар на продукти и/или услуги. В зависимост от броя на участниците или на географския обхват, договорите могат да бъдат многостранни, регионални или двустранни.

Търговско споразумение обикновено се прилага при всякакъв обмен на стоки и често се обхващат сфери като обмяна на услуги, признаване на стандарти, митническо сътрудничество и защита на правата над интелектуалната собственост, включително авторските права. Именно поради включването на авторски права търговските споразумения стават част от работата на библиотеките. Страните, подписали търговско споразумение, обикновено трябва да променят местното си законодателство, за да го съобразят с условията по договора.

Практика

Многостранни търговски споразумения: Световната търговска организация (СТО) и Световната организация за интелектуална собственост (СОИС)

Многостранните търговски споразумения се управляват от СТО, открита през 1995 г. В основата на системата, известна като многостранна търговска система, се намират договорите, сключени между 149^{те} страни членки на организацията и ратифицирани в националните им парламенти. Тези споразумения полагат правната основа на международната търговия.

Може да изглежда изненадващо, че организация, посветила работата си на снижаване на търговските бариери и насърчаване на конкуренцията, би добавила към приоритетите си интелектуалната собственост, която създава ограничени монополни структури, но точно такива противоречиви последици предизвиква Споразумението на Световната търговска организация за търговските аспекти на правата върху интелектуална собственост (ТРИПС).

За пръв път правилата на интелектуалната собственост са въведени в многостранната търговска система, като защитата и прилагането на интелектуалната собственост обхващат и други области на търговията като селско стопанство и текстилна индустрия. ТРИПС се разпростира върху всички права на интелектуална собственост като авторско право, патенти, запазени марки и тн., но не засяга въпроса за авторските права в дигиталната епоха (това се разглежда в Договора за авторските права на СОИС). ТРИПС има няколко приложения:

- представя принципа за минимални стандарти в интелектуалната собственост, което означава, че всяко допълнително договорено

споразумение може да създава единствено по-високи стандарти (ТРИПС-плюс);

- премахва голяма част от националните регулаторни предпазни мерки и за първи път въвежда глобално приложим елемент (неспазване на разпоредбите може да доведе до търговски санкции);
- предоставя механизъм за разрешаване на спорове, така че всяка страна членка на СТО може да представи казусите си пред специално назначен независим експертен комитет. Един интересен казус включва т. нар. „трестепенен тест“, който се използва за оценка на законността на изключенията и ограниченията на авторското право. През 2000 г. в дискусия, иницирирана от Европейския съюз по повод жалба на Ирландската организация за управление на авторски права, СТО улавя САЩ в нарушение на международните им задължения. Заемайки необичайна позиция по отношение на авторските права, САЩ все още не успява да измени законодателството си и продължава вместо това да заплаща глоби;
- въвежда възможност за предприемане на междусекторни санкции. През 1999 г., когато експертна група на СТО решава в полза на Еквадор след спор с ЕС за износа на банани, в отговор Еквадор изисква да се прекрати приложението на ТРИПС в чувствителни за ЕС сектори като авторското право в музикалната индустрия и географските указания на спиртните напитки.

Развиващите се страни и Споразумението за търговските аспекти на правата върху интелектуална собственост (ТРИПС)

Над $\frac{3}{4}$ от страните членки на СТО са развиващи се или слабо развиващи се държави. Установено е, че едва около 15 развиващи се страни и една слабо развиваща се (Танзания) са взели активно участие в преговорите на условията по ТРИПС. Държавите в процес на развитие първоначално се възпротивяват на включването на интелектуалното право в глобалната търговска система на СТО. Накрая те успяват да включат две важни клаузи, с които става ясно, че при въвеждането на защита на интелектуалната собственост държавите трябва да оформят правилата си „по начин, съответстващ на общественото и икономическо благосъстояние“. С други думи интелектуалната собственост не е

цел сама по себе си. Декларацията от Доха за ТРИПС и за общественото здраве (2001) изхожда директно от тези две клаузи.

Уточняват се и преходните периоди за изпълнение: развиващите се страни и държавите в преход получават 4 допълнителни години, т. е. до 1 януари 2000, за най-слабо развитите този срок е до 1 януари 2006, по-късно удължен до 1 юли 2013. С това се признава, че ТРИПС има силно влияние над вътрешната правна система в страната. Това е съпроводено с разходи, подсказващи необходимостта от минимални стандарти, граничен контрол, вътрешни процедури за налагането им и създаване на необходимите отговорни органи.

През 1995 г. Световната организация за интелектуална собственост сключва споразумение за съдействие със СТО, с цел да осигури техническа намеса за развиващите се страни при прилагането на ТРИПС. Това включва правни съвети, автоматизация на националните служби за интелектуална собственост и обучение. През последните години програмата на СОИС е силно критикувана от наблюдатели по повод предприемането на подхода за минимални стандарти и за липсата на осигуряване на ценни съвети за развиващите се страни. Реформирането на тази програма е един от елементите в Програмата за развитие на СОИС, предложена от 14 развиващи се страни членки (Вижте **Програма за развитие на СОИС: Въпроси за международната политика**).

Двустранни търговски споразумения

Една от причините развиващите се страни да възприемат ТРИПС, е увереността им, че многостранна рамка за интелектуална собственост ще сложи край на двустранния натиск, както в случая с американската „Специална процедура 301“. (Това дава възможност на търговските представители на САЩ да заплашват с търговски санкции страни, които предлагат недостатъчна защита на американски граждани, разчитащи на правото си на интелектуална собственост). Въпреки това скорошното разпространение на двустранни и регионални търговски споразумения, предизвикано основно от САЩ и ЕС, показва ново навлизане в двустранната фаза и все по-често възприемане на т.нар. максималистки подход. Тази тенденция е известна като „двойната задна врата“: тъй като повече държави възприемат по-високи стандарти, тези

станданти се превръщат в норма и е по-вероятно да бъдат включени в преразглеждането на ТРИПС.

Две от най-мащабните световни търговски обединения избират различни имена за споразуменията си. Американските са наречени „свободни търговски споразумения“, докато Европейският съюз избира да ги озаглави „споразумения за икономическо сътрудничество“. Двете наименования обикновено означават едно и също: обширна глава, посветена на интелектуалната собственост и въвеждането от приемащата страна на „най-високи стандарти за защита на интелектуалната собственост“ (споразуменията за икономическо сътрудничество на Тунис, Йордания, Палестина) или „стандарт за защита, сходен с този, заложен в законодателството на САЩ...“ (цел в преговорите на свободни търговски споразумения).

Свободните търговски споразумения могат да включват следните предписания по отношение на интелектуалната собственост:

- удължаване срока на защита с допълнителни 20 години към зададените в ТРИПС;
- задължения по американски модел срещу заобикалянето на мерките за технологична защита;
- отговорност на интернет доставчиците в случаите, когато нарушаващ авторските права материал се разпространява в техните мрежи;
- забрана за паралелно внасяне на защитени произведения, които се продават законно на чужди пазари;
- правоприлагащи задължения, надхвърлящи изискванията на ТРИПС. От решаващо значение за развиващите се страни е, че липсата на ресурси не може да бъде причина за несъобразяване със правоприлагащите задължения;
- придържане към условията на Интернет договорите на СОИС (1996);
- в случаи на нарушаване на авторските права, тежестта на доказване може да падне върху ответната страна, която да покаже, че действията ѝ не нарушават закона.

Всяко от тези предписания може да има отрицателно влияние върху библиотеките, което доказва значението на тяхното участие при всякакви преговори. Развиващите се страни, в частност, може да имат конкурентни

финансови приоритети, например здравеопазване и основно образование, от които не бива да се отклоняват ресурси. Подобни опасения водят до обществени дебати, а понякога и протести в няколко държави, където са провеждани преговори за сключване на двустранни споразумения.

Библиотечна политика

Предписанията за авторско право в международните търговски споразумения, преведени според националното законодателство, могат да имат огромно влияние върху работата на библиотеките и услугите, които те осигуряват на своите потребители. С въвеждането на нови задължения и строгото им прилагане, двустранните споразумения могат да разстроят традиционния баланс между права и изключения, който е особено важен за библиотеките, както в международните споразумения, така и в националното законодателство. Това означава, че библиотеките са важни участници, с които трябва да се извършват консултации при всякакви търговски преговори. По ред причини това не винаги е лесно.

За разлика от други области в изграждането на политика, търговските преговори често се провеждат при затворени врати, с нисък или никакъв обществен контрол. Например, Съветът на Световната търговска организация за ТРИПС, който наблюдава неговото изпълнение, провежда своите срещи поверително, без наблюдатели на гражданското общество. Може да е трудно да се намери дори най-обща информация като програма на преговорите или да се придобие копие от разискваните документи. Преговорите се водят от търговски служители, които може да имат малко или да нямат никакво познание по въпросите на авторското право или за приложението на решенията от тези преговори за библиотеките, образованието и културата. Възможно е преговарящите да допуснат предписанията ТРИП-плюс като компромис за друг сектор, например селско стопанство.

Въпреки това, дълг на библиотеките и професионалните библиотечни асоциации е да се информират за търговските споразумения, които се договарят от техните правителства, да установят ефекта от каквито и да било предписания, свързани с авторското право, върху достъпа до знание, образование и научни изследвания и да поставят контра-предложения, с които да намалят отрицателните ефекти.

Все пак, на разположение са множество източници на информация като bilaterals.org, който дава сведения за „всичко, което не се случва в Световната търговска организация“. Членовете на консорциума „Електронна информация за библиотеките“ могат да ползват помощта на програмата за интелектуална собственост. Международната федерация на библиотечни асоциации и институции (ИФЛА) е публикувала официалните изявления относно СТО и ТРИПС.

Достъпът до пазара определя квоти за износа на стоки от една държава към друга, които от време на време се променят. Ако в замяна на достъп до пазара държавата осигурява законова защита, тя обикновено е за постоянно. Точно по тази причина библиотечната общност трябва да има думата.

Вижте още

[Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights \(TRIPs\), WTO 1995](#)

[How International Trade Agreements affect Libraries \(EBLIDA Position Paper on International Trade Agreements\), EBLIDA 2005 \[PDF\]](#)

[IFLA Position on The World Trade Organization, IFLA 2001](#). Also available in [Chinese](#) [PDF], and [German](#) [PDF]

Multilateral agreements and a TRIPS-plus world: the World Intellectual Property Organization (WIPO), TRIPS Issues Papers 3 (2003) by Sisule Musungu and Graham Dutfield, QUNO

Resource Book on TRIPS and Development. UNCTAD-ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development (2005), Cambridge University Press

[Tips for TRIPS - A Guide for Libraries and Librarians to the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights \(TRIPS\), IFLA 2002](#). Also available in [French](#).

www.bilaterals.org “Everything that’s not happening at the WTO”. Also available in [French](#) and [Spanish](#).

(Декември 2006)

СЪЗДАВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНИ ПОЛИТИКИ: ПРОГРАМА ЗА РАЗВИТИЕ НА СОИС

Световната търговска организация и Световната организация за интелектуална собственост

Националните закони за авторско право обикновено се основават на международните, така че информираността за разработките и създаването на нови политики в световен мащаб ще доведе до по-добро разбиране на начина, по които авторските права се прилагат на национално ниво. И двете основни организации, свързани с формирането на международна програма за авторските права, са разположени в Женева.

Световната търговска организация (СТО) управлява и налага ТРИПС (Споразумение за търговските аспекти на правата върху интелектуална собственост от 1995 г.), многостранното търговско споразумение, което въвежда авторското право в глобалната търговска система. В момента в СТО членуват 153 държави (които, респективно, са страни и по ТРИПС). Най-слабо развиващите се страни имат срок до юли 2013 г. да се включат в ТРИПС (Вижте още Глава АВТОРСКО ПРАВО И ТЪРГОВСКИ СПОРАЗУМЕНИЯ).

Световната организация за интелектуална собственост (СОИС) управлява три основни договора за авторско право:

- Бернската конвенция за защита на литературните и художествените творби от 1886 г. (с изменение от 1971) – 164 страни-членки към октомври, 2009
- Договор за авторските права от 1996 г. – 70 страни-членки към октомври, 2009
- Договор за изпълненията и фонограмите от 1996 г. – 68 страни-членки към октомври, 2009

През 1974 г. СОИС става специализирана структура на ООН, с мандат, сходен на много другиподобни организации в рамките на обединението, занимаващи се с нововъведения, развитие и интелектуална собственост. Практиката ѝ, обаче, се оказва по-различна и е илюстрирана от стратегическата цел „да подкрепи култура на интелектуалната собственост“, заложена в програмата ѝ от 2006-2007 г. За разлика от други структури на ООН, СОИС не зависи от финансовото участие на страните членки, а вместо това получава 90% от приходите си от събиране на такси от патентната регистрация, за която

отговаря. Тя е, следователно, финансирана най-вече от правноносителите, които имат интерес от увеличаване защитата на интелектуалната собственост. Това довежда до значителна ангажираност на бизнес и индустриални групи в СОИС. Някои от тях имат споразумения за партньорство със СОИС за съорганизиране на международни учебни семинари и до скоро на заседанията на СОИС техните представители преобладаваха над представителите на неправителствените организации.

Според договор за сътрудничество със СТО, секретариатът на СОИС осигурява техническа помощ и правни съвети за развиващите се страни по отношение националното прилагане на Споразумението ТРИПС. Програмата е критикувана за преувеличаване на ползите от интелектуалната собственост за правноносителите, за сметка на слабо внимание към разходите и за това, че насърчава развиващите се страни да прилагат режими на интелектуалната собственост с по-високи изисквания от тези, заложиени в ТРИПС, известни като „ТРИПС-плюс“.

Програма за развитие на СОИС

През годините някои от страните членки на СОИС стигат до извода, че Организацията не успява да посрещне нуждите на развиващите се страни по отношение на интелектуалната собственост. Според тях, СОИС не е в крак със съвременните тенденции в други организации като Световната банка и Световната търговска организация, които провеждат различни проверки, за да са сигурни, че действията им постигат резултати, ориентирани към развитие. СОИС не успява да изпълни първоначалните си цели. Освен това се налага да включи и стремеж към развитие във всичките си дейности, указани изрично в Целите на хилядолетието за развитие (ООН).

По време на Генералната асамблея на СОИС през 2004 г. Бразилия и Аржентина правят историческо предложение за създаване на „план за развитие“ в рамките на СОИС. Заедно с Боливия, Куба, Доминиканската република, Еквадор, Египет, Иран, Кения, Перу, Сиера Леоне, ЮАР, Танзания и Венецуела, „Групата от приятели на развитието“ поставя началото на процес, който ще се отрази не само на СОИС, но и на заинтересованите групи от гражданското общество по цял свят. Програмата за развитие цели да пренасочи СОИС към първоначалната му цел да подкрепя по-скоро интелектуалната съзидателност, отколкото интелектуалната собственост, т.е.

интелектуалната собственост като средство към целта, а не като самоцел. Групата от приятели на развитието подчертава, че развитието надминава предписанието за техническа подкрепа и е пресечна точка на всички дейности на СОИС. Всички държави, не само развиващите се, биха имали полза от по-уравновесен подход. Главната цел е да се подпомогне развитието и достъпа до знание за всички.

Ключовите елементи в оригиналното предложение били:

- реформиране на ръководната структура на СОИС с цел засилване ролята на страните членки в направляването на работата на организацията и установяване на независима Служба за проучване и оценка;
- засилване участието на гражданското общество и заинтересованите групи в дискусиите и дейностите на СОИС;
- въвеждане на основаващи се на факти средства за оценяване на влиянието и по-голяма съгласуваност с обществото при предлагане на всякакви договори;
- въвеждане на програми за техническа подкрепа, които са съсредоточени върху развитието, нямат дискриминационни прояви и са създадени така, че в най-голяма степен да посрещат нуждите на заинтересованите страни;
- приемане на предложение за Договор за достъпа до информация и технология.

Препоръки към Програмата за развитие

През следващите 3 години страните членки обсъждат 111 предложения, внесени от различни държави в специално създадени за целта комитети – Извънредна междуправителствена среща за Програмата за развитие на СОИС (април, юни, юли, 2005 г.); Временен комитет за предложенията по Програмата за развитие на СОИС (февруари, юни, 2006 г.; февруари, юни, 2007 г.) След последвалите напрегнати проговори 45 препоръки са окончателно приети от Генералната асамблея през 2007 г.

Предложенията са обособени в 6 групи:

- Група А: Техническа помощ и Изграждане на капацитет

- Група Б: Законотворчество, гъвкавост, обществени политики и обществено достойние
- Група В: Технологичен трансфер, Информационни и комуникационни технологии и Достъп до знанието
- Група Г: Оценка на ползите и качеството и Изследвания на влиянието
- Група Д: Институционални въпроси, включително Мандат и Управление
- Група Е: Други въпроси (насърчаване на технологична иновативност „за взаимна полза на създателите и на потребителите ... и равновесие между правата и задълженията“).

Генералната асамблея обявява 19 предложения за незабавно прилагане. То е ръководено от новосформираната Комисия за развитие и интелектуална собственост (КРИС), която се събира два пъти годишно в Женева. Първата среща е проведена през март, 2008 г. и в нея вземат участие 99 страни членки, 7 междуправителствени и 31 неправителствени организации (включително ЕИБ). През 2008 г. са утвърдени правила за действие, обсъдена е и работна програма за 45^{те} предложения, включително човешки и финансови ресурси, както и предложения как Препоръките да се трансформират в стабилни дейности. През 2009 г. Секретариатът предлага методология за прилагане на Препоръките и набор от тематични проекти, отнасящи се пряко към тях.

По същото време Секретариатът учредява Отдел за координация на Програмата за развитие (ОКПР), който да поддържа централна координационна структура, да служи като посредник с външните заинтересовани страни и да следи прилагането на Препоръките в структурите на самата СОИС.

Библиотеките и Програмата за развитие на СОИС

Международната библиотечна общност от самото начало активно подкрепя страните членки на СОИС, които принадлежат към Групата от приятели на развитието. ЕИБ и ИФЛА са едни от ранните страни по Женевската декларация за бъдещето на СОИС (2004), възприета от водещи университетски преподаватели, учени, лауреати на Нобелова награда, застъпници на достъпа до медицина и разработчици на безплатен софтуер. Тази декларация е първото публично изявление, изразяващо притеснения и цели и призоваващо за мораториум върху създаването на нови договори, които разширяват и

засилват монопола възпрепятстват достъпа до знание. СОИС се задължава да отговаря на обществените притеснения, свързани с потребителските права и да обърне приоритетно внимание на дълго пренебрегваните грижи за слепите и хората със зрителни увреждания, библиотеките и образованието. Международната библиотечна общност е част от обширното обединение, известно като Движение за достъп до знанието.

От 2004 г. ЕИБ, ИФЛА и в последствие и американският Съюз за авторско право в библиотеките инвестират значителни ресурси, за да осигурят редовно присъствие на срещите на 25 от комисиите към СОИС и на генералните асамблеи, посветени на Програмата за развитие, авторските права и традиционното знание, както и на допълнителни срещи и семинари. Библиотекари от развиващи се и страни в преход са част от работни делегации, като през 2005 г. се включва и първият библиотекар от Африка. Направени са над 30 формални изявления, с които да се осведомят страните членки за ролята на библиотеките в информационното общество и за икономическото и социално развитие; за значението на авторското право в предписанията за библиотечни услуги; за това как твърде рестриктивните закони за авторско право нарушават достъпа до знание и могат да попречат на развитието и защо настоящият „универсален“ подход е несправедлив и неподходящ. План за развитие, който взема под внимание нуждите и етапа на развитие на дадена страна, е от изключително значение за библиотеките и техните потребители, защото достъпът до образование и знание е жизнено важен инструмент за икономическо, социално и интелектуално развитие.

По време на преговорите библиотеките изтъкват, че техническата помощ за законодателите и изграждането на капацитет трябва да са ориентирани към развитие и да включват всички заинтересовани страни, в това число библиотеките, и да стимулират използването на гъвкави възможности. Освен това отбелязват ролята на СОИС за подхранване на сферата на обществено достояние, която е част от културното и интелектуално наследство на света. Също така изтъкват, че СОИС трябва да има предвид алтернативни модели в подкрепа на творчеството и иновативността като отворен достъп до научноизследователски материали и договор за достъпа до знание. Особено спорните въпроси, които възникват от отношенията между развиващите се и богатите индустриални държави са свързани с обхвата на достъпа до знание,

изключенията и ограниченията от авторското право и дали съхранението на общественото достояние попада в обхвата на СОИС – все въпроси, засягащи библиотеките.

Препоръките за Програмата за развитие на СОИС, особено важни за библиотеките, са:

- Група А: Техническа помощ и Изграждане на капацитет (Препоръки 5, 8, 10)
- Група Б: Законотворчество, гъвкавост, обществени политики и обществено достояние (Препоръки 16, 19, 20, 21, 22, 23)
- Група В: Технологичен трансфер, Информационни и комуникационни технологии и Достъп до знанието (Препоръки 24, 25, 26)
- Група Г: Оценка на ползите и качеството и Изследвания на влиянието (Препоръки 33, 35)
- Група Д: Институционални въпрос, включително Мандат и Управление (Препоръки 42)
- Група Е: Други въпроси (Препоръки 45).

Целта на Програмата за развитие е да се извърши промяна, така че приемането на Препоръките да е началото на нов процес. Програмата трябва да бъде приложена сред всички структури на СОИС и трябва да доведе до по-добро разбиране на значението на гъвкавите възможности, особено за развиващите се и слаборазвитите страни, и до балансирано образование за интелектуалната собственост, което да включва изключения и ограничения от авторското право, въпроси за библиотеките и авторските права, обществено достояние, справедливи правни модели и режими на използване, които подпомагат конкуренцията.

Ролята на библиотеката е да наблюдава напредъка и правилното прилагане на Препоръките по най-добър за всяка страна членка начин. Докато тематичният подход към проекта превръща предписанията в стабилни действия, е важно Програмата за развитие да не се раздробява на поредица от малки проекти и да загуби изначалната си цел – да върне СОИС обратно към това, което е била в началото.

В тази връзка предложените дейности трябва да отразят реална промяна в посоката, отколкото засилен интерес към целите, които СОИС традиционно

подпомага. Дейностите, съсредоточени основно върху защитата и културата на интелектуалната собственост, например, не са задължително ориентирани към развитие. Също така има малко свидетелства, че добавянето на „развитие“ в целите на даден проект ще се отрази по начин, задоволителен за страните членки, които са приели Програмата за развитие.

Промяната в настроеността след приемането на Програмата за развитие повлияват върху работата на комисиите при СОИС, включително Постоянната комисия по авторско право и сродните му права. Тя получава нова точка в програмата си – „Изключения и ограничения“ и предприема усилена работа, която включва публикуване на подробни изследвания на изключения и ограничения, както и разглеждане на предложение за Договора на СОИС за слепи, хора с увредено зрение и други читатели със специални нужди. Библиотечната общност посещава срещите и заседанията на Постоянната комисия по авторско право (ПКАП) и Комисията за развитие и интелектуална собственост (КРИС), за да следи напредъка по Програмата за развитие, да отбелязва опасенията си и да представя градивни предложения и идеи пред страните членки и Секретариата на СОИС. Вярваме, че библиотеките навсякъде ще спечелят от Програмата за развитие на СОИС, защото достъпът до знание е проблем не само за развиващите се, но и за развитите страни, тъй като знанието е универсален инструмент и равният достъп е съществен за всички.

Позиции на библиотеките

[EIFL Issues and campaigns](#)

[IFLA Committee on Copyright and other Legal Matters \(CLM\). See Position Papers or Publications for various statements made at WIPO\)](#)

[Library Copyright Alliance \(USA\)](#)

[A development agenda for WIPO. Why libraries care.](#)

[The Public Domain Why WIPO should care.](#)

Вижте още

[Access to Knowledge mailing list and public archive](#)

[Geneva Declaration on the future of the World Intellectual Property Organization, 2004.](#) Available in English [PDF, html, Word], French [PDF, html, Word], Spanish [PDF, rft], Greek [PDF, Word], Italian [html], Arabic [PDF, Word]

[Negotiating a 'Development Agenda' for the World Intellectual Property Organisation \(WIPO\) \(2009\) Edited by Martin Khor and Sangeeta Shashikant](#)

[Third World Network. Humanising intellectual property: developing countries launch new initiative \(All articles originally published in Third World Resurgence magazine, Issue No. 171-172 \(Nov-Dec 2004\)\)](#)

WIPO administered Treaties, site available in [Arabic](#) | [Chinese](#) | [English](#) | [French](#) | [Russian](#) | [Spanish](#)

[Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works](#)

[WIPO Copyright Treaty](#)

[WIPO Performances and Phonograms Treaty](#)

[WIPO Intellectual property for development](#)

[Proposal by Argentina and Brazil for the Establishment of a Development Agenda for WIPO. WO/GA/31/12 September 24, 2004.](#) Available in English [PDF, Word], French [PDF, Word], Spanish [PDF, Word], Arabic [PDF, Word], Chinese [PDF, Word], Russian [PDF, Word].

Development Agenda for WIPO pages. Page available in [Arabic](#) | [Chinese](#) | [English](#) | [French](#) | [Russian](#) | [Spanish](#)

[45 adopted recommendations of the WIPO Development Agenda](#)

(Редакция: октомври, 2009)

СЪЗДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНИ ПОЛИТИКИ: ЗАСТЪПНИЧЕСТВО ЗА СПРАВЕДЛИВИ АВТОРСКИ ПРАВА

Създаване на политики: международни и национални

По-голяма част от националните законодателства за авторско право се основават на международни спогодби. Това означава, че когато дадена държава подпише такава спогодба, тя влиза в международно-обвързващи взаимоотношения, каквито са заложени в текста на договора. Повечето страни, включително развиващите се, са обвързани с един от двата големи договора:

- 162 държави участват в Бернската конвенция, основа на международното законодателство за авторско право. Някои страни, например Норвегия, се присъединяват още в самото начало, през 1896, докато други, като САЩ, се включват в края на 90^{-те} год.; 149 страни са членки на Световната търговска организация, което ги обвързва със

Споразумението за търговските аспекти на правата върху интелектуална собственост – ТРИПС. Три четвърти от тези държави са развиващи се или слабо развити, които трябва да приложат разпоредбите не по-късно от 1 юли 2013 г.

Някои държави поемат допълнителни отговорности, това са най-често развиващите се и страните в преход. От 60 присъединени към Договора за авторските права (ДАП) от 2002 насам, 53 попадат в тази характеристика. На някои държави, сключващи двустранни търговски споразумения, може да се наложи да приемат и условията на ДАП, като част от „пакета“. (Вижте **Авторско право и търговски споразумения**).

Всяко ново договорно задължение обикновено изисква от държавата да промени националното си законодателство за авторските права. Това означава, че много страни, особено развиващите се и тези в преход, са в процес на ревизиране на законите си. Международните договори обикновено притежават гъвкавост, отнасяща се до това как предписанията да бъдат приложени в различните национални законодателни традиции. Библиотекарите трябва да се уверят, че такива отстъпки са взети под внимание при прилагането на условията в националното законодателство.

Библиотекарите като заинтересована страна

Авторското право регулира собствеността, контрола и разпространението на информация и знание. Библиотеките позволяват на хората да ги намират, достигат и използват. По тази причина авторското право е сериозна грижа, тъй като то управлява най-съществената част от работата на библиотеките.

Авторското право засяга пряко библиотечните услуги, които осигуряват достъп до учебни ресурси, научна и изследователска информация, която е изключително необходима за образованието и обучението във всяка страна. Библиотеките и организациите, които ги представляват, са важни участници във всяко национално обсъждане и с тях трябва да се провеждат консултации винаги, когато се дискутира промяна в прилагането на закона за авторското право или сродни права. Това означава, че библиотечните представители трябва да поддържат постоянен контакт с правителствените служители, които отговарят за авторското законодателство и трябва да бъдат информирани за

всякакво развитие. Библиотекарите могат да изразяват писмено позициите си, да посещават изслушвания и да дават предложения за поправки и изменения.

По-специално, библиотекарите трябва да са сигурни, че:

- изключенията и ограниченията са достатъчни за посрещане нуждите от съвременни информационни услуги и учебна среда;
- съществуващите изключения и ограничения обхващат и дигиталната среда, а се представят и нови, които да са подходящи за новите възможности, които предлага тя;
- не се допускат нови права в дигиталната среда;
- мерките за технологична защита не пречат на библиотеките да се възползват от законови изключения или да съхраняват глобалното културно наследство;
- условията по договорите за ползване не надхвърлят законовите изключения от авторското право.

Библиотекарите като съветници

Всекидневно библиотекарите управляват информацията и отговарят на запитвания на учаци, преподаватели и членове на обществото. Те работят на пресечната точка между информацията и технологията и са придобили солидно разбиране за същината и значението на обществото на знанието. Освен за авторските права, те могат да осигурят на законотворците практически съвети за сродните права, например публикуване в режим на отворен достъп, осиротели произведения и други въпроси, възникващи от променящата се информационна среда.

Библиотекарите като съюзници

Работата в мрежа и сътрудничеството са неделима част от работата на библиотекарите. Създаването на стратегически връзки с други подобни групи за постигане на общи цели е от полза за успеха. Примери за други сектори са висшето и училищното образование, групите на хора с увреждания, потребителите, защитниците на дигитални свободи, застъпниците за безплатен софтуер. В зависимост от проблема е възможно да има и други.

Подкрепа е достъпна и чрез международната библиотечна общност. Комисията на ИФЛА за авторско право и други правни въпроси има членове от близо 20 държави. Членовете на консорциума Електронна информация за

библиотеките (ЕИБ) могат да се възползват от съвети чрез неговата програма за авторско право. Националната библиотечна асоциация, или тази на съседна страна, също може да има опит за споделяне.

Позиции на библиотеките

[IFLA Committee on Copyright and other Legal Matters \(CLM\)](#)

[Electronic Information for Libraries \(EIFL\)](#)

Вижте още

WIPO member states: contact information for national copyright offices. Page available in [English](#) | [French](#) | [Spanish](#)

(Декември 2006)

¹ (публикувано на български от ББИА на <http://www.lib.bg/publish/Други-издания/93-Исключенията-и-ограниченията-на-авторското-право-в-библиотеките-и-архивите> – бел. на ред.)